

TAZMİNAT KOMİSYONUNUN YAPISI VE MAKUL SÜRE BAKIMINDAN YAPACAĞI İNCELEMENİN MEDENİ USUL HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Compensation Commission's Structure and Its Examination of Reasonable Time From the Perspective of Civil Procedure Law

İsmet MAZLUM*

ÖZET

Yargı sistemimizdeki çeşitli nedenlerle, davaları makul sürede tamamlanamayan kişiler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) başvurarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) adil yargılamayı düzenleyen 6'ncı maddesinin ihlâl edildiğini ileri sürmektedirler. Yapılan başvurular nedeniyle, AİHM tarafından ülkemiz aleyhine verilmiş çok sayıda ihlâl kararı bulunmaktadır. Bu ihlâl kararları nedeniyle, ülkemiz her yıl önemli miktarlarda tazminat ödemek zorunda kalmaktadır. AİHM'ne yapılan bu başvuruların azaltılması amacıyla 09/01/2013 tarihli 6384 sayılı, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun" ile "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu" kurulmuş, 02/03/2024 tarihli ve 7499 sayılı Kanunun 23'üncü maddesiyle bu Kanunun adı "Tazminat Komisyonunun Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiştir. Bu Kanun ile kurulmuş olan Tazminat Komisyonu, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevi tazminat, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 142'nci maddesinin ikinci fıkrasına göre koruma

Makalenin Geliş Tarihi: 31.03.2024, **Makalenin Kabul Tarihi:** 06.10.2024.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı, E-posta: ismetmazlum@cankaya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3243-356X.

tedbirleri nedeniyle oluşan maddi ve manevi her türlü zararın tazmini talebiyle yapılan müracaatları karara bağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, Tazminat Komisyonu, Makul Süre, Tazminat.

ABSTRACT

Due to various reasons within our judiciary system, individuals whose cases are not concluded within a reasonable time often apply to the European Court of Human Rights (ECtHR), claiming violations of Article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR), which addresses the right to a fair trial. Consequently, the ECtHR has issued numerous violation judgments against our country. These judgments require our country to pay substantial amounts in compensation each year. To reduce such applications to the ECtHR, Law No. 6384, dated 09/01/2013, titled “Law on the Resolution of Certain Applications to the European Court of Human Rights by Paying Compensation,” was enacted, establishing the “Human Rights Compensation Commission.” On 02/03/2024, Law No. 7499 amended the title of this law to “Law on the Duties, Working Procedures, and Principles of the Compensation Commission” with Article 23. The Compensation Commission established by this Law will handle claims for non-pecuniary damages arising from allegations of delays in criminal investigations and prosecutions, as well as claims for pecuniary and non-pecuniary damages resulting from protective measures under the second paragraph of Article 142 of the Criminal Procedure Code.

Keywords: European Court of Human Right, Constitutional Court, Compensation Commission, Reasonable Time, Compensation.

I. GİRİŞ

Yargı sistemimizdeki çeşitli nedenlerle yargılamaları makul sürede tamamlanamayan kişiler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) adil yargılamayı düzenleyen 6'ncı maddesinin ihlâl edildiğini ileri sürmektedirler. Yapılan başvurular nedeniyle, AİHM tarafından ülkemiz aleyhine verilmiş çok sayıda ihlâl kararı bulunmaktadır. Bu ihlâl kararları sebebiyle, ülkemiz her yıl önemli miktarlarda tazminat ödemek zorunda kalmaktadır¹.

2023 yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu²'na göre, AİHM'deki toplam derdest başvuru sayısı açısından yapılan değerlendirmede, toplam iş yükünün, 2018 yılından itibaren tüm ülkeler bakımından artış eğilimine girdiği görülmekle birlikte, 2023 yılında bir önceki yıla göre başvuru sayısında %8,30 oranında bir azalış tespit edilmiştir. 31 Aralık 2023 itibarıyla AİHM önündeki tüm ülkelere ilişkin toplam derdest başvuru sayısı 68.450'dir. Türkiye aleyhine yapılan başvurular açısından yapılan değerlendirmede ise, derdest başvuru sayısı, 2020 yılında 11.750, 2021 yılında 15.251, 2022 yılında 20.100 ve 2023 yılında 23.400'dür. 2023 yılında ise Türkiye aleyhine toplam 8.341 yeni başvuru yapılmıştır. Tüm ülkeler açısından değerlendirildiğinde 2023 yılında, 23.400 derdest başvuru ile Türkiye'nin birinci, Rusya'nın (12.450) ikinci, Ukrayna'nın (8.750) üçüncü, Romanya'nın ise (4.150) dördüncü sırada olduğu görülmektedir³.

2023 yılında AİHM, Türkiye hakkında toplam 5.039 başvuruyu sonuçlandırmıştır. Bunlardan 72'sinde ihlâl kararı verilirken, 4.967'sinde ise ihlâl bulunmadığı, düşme veya çeşitli nedenlerle kabul edilemezlik kararları verilmiştir. AİHM 2023 yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu'na göre, 2023 yılında ihlâl kararlarının dağılımı incelendiğinde, AİHS'nin ikinci maddesine (Yaşam Hakkı) ilişkin sadece iki ihlâl kararı verilmiştir. Söz konusu maddeye ilişkin 2018 yılında 11, 2019 yılında 6, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında ise sadece 2 ihlâl kararı verilmiştir. AİHS'nin üçüncü maddesi (İşkence Yasağı) yönünden herhangi bir ihlâl kararı bulunmamaktadır. Kötü muamele yasağına

¹ AİHM 2020 yılında Türkiye aleyhine açılmış 168 davayı sonuçlandırdı ve mahkûm olunan davalardan ötürü toplamda 1,5 milyon euro tazminat istendi (<https://tr.euronews.com/2021/03/31/turkiye-aihm-e-tas-nan-168-davay-kaybetti-1-5-milyon-euro-tazminata-mahkum-oldu>), Erişim tarihi: 05.03.2024.

² AİHM'ne yapılan başvuru istatistiklerine ilişkin rapor, <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10>, Erişim tarihi: 07.03.2024.

³ AİHM'ne yapılan başvuru istatistiklerine ilişkin rapor, <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10>, Erişim tarihi: 07.03.2024.

ilişkin sadece 3 ihlâl kararı verilmiştir. AİHS'nin beşinci maddesine (Özgürlük ve Güvenlik Hakkı) ilişkin 16 ihlâl kararı verilmiştir. AİHS'nin altıncı maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) kapsamında makul sürede yargılanma hakkına ilişkin başvurular yönünden 2023 yılında ihlâl kararı verilmemiştir. AİHS'nin Ek 1 no'lu Protokolünün 1'inci maddesine (Mülkiyet Hakkı) ilişkin 4 ihlâl kararı verilmiştir. 2023 yılında, AİHS'nin Ek 1 no'lu Protokolünün 3'üncü maddesine (Serbest Seçim Hakkı) ilişkin ihlâl kararı bulunmamaktadır⁴.

AİHM kararlarında benimsenen ikincillik ilkesine göre asıl olan insan haklarının iç hukukta korunmasıdır⁵. Buna ilişkin mevcut insan hakları ihlâllerinden kaynaklanan sorunları uluslararası yargı organları önüne gitmeden önce çözme amacıyla, 30/03/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunla bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte, terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddi zarara uğrayan kişilerin AİHM'ne başvurularının önlenmesi için çıkarılan 5233 sayılı Kanun ile düzenleme yapılmıştır⁶. 5233 sayılı Kanun ile oluşturulan iç hukuk yolu sayesinde, pek çok başvuru AİHM'ne hiç gitmemiş ya da yapılan başvuruların AİHM gündeminden düşürülmesi sağlanmıştır. Bu yöntem daha önce aynen Kıbrıs Rum Kesimi vatandaşlarının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan taşınmazlarla ilgili mülkiyet haklarının ihlâl edildiği iddialarıyla AİHM'ne başvurularını üzerine iç hukuk yolu oluşturularak bu başvuruların tasfiyesi sürecinde de uygulanmıştır.

09/01/2013 tarihli 6384 sayılı, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış, Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun" ile "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu" kurulmuş, 02/03/2024

⁴ AİHM'ne yapılan başvuru istatistiklerine ilişkin rapor, <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10>, Erişim tarihi: 07.03.2024.

⁵ AİHM Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_tur; Ramazan Çakmak "İkincillik İlkesi Çerçevesinde Türkiye'de İnsan Hakları Tazminat Komisyonu," *Terazi Hukuk Dergisi* 177 (2021): 882-890; Enver Bozkurt ve Mehmet Özcan, "Subsidiarite İlkesi ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6, 1 (2001): 1-21. Hasan Tahsin Gökcan "Bireysel Başvuruda İkincillik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu," *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 135 (2018): 9-76.

⁶ Bu Kanunun amacı, terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddi zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının karşılanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemektir (5233 s. K. m. 1).

tarihli ve 7499 sayılı Kanunun 23'üncü maddesiyle bu Kanunun adı "Tazminat Komisyonunun Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiştir. Bu Kanun ile kurulmuş olan Tazminat Komisyonu, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevi tazminat, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 142'nci maddesinin ikinci fıkrasına göre koruma tedbirleri nedeniyle oluşan maddi ve manevi her türlü zararın tazmini talebiyle yapılan müracaatları karara bağlayacaktır (6384 s. K. m. 2).

II. TAZMİNAT KOMİSYONUNUN KURULUŞU

A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda Tazminat Komisyonunun Kuruluşu

AİHM, vermiş olduğu bir kararında AİHS'nde bulunan haklara ilişkin, herkesin, iddia ettiği ihlâli dile getirebileceği etkili iç hukuk yollarının oluşturulması ve bu yolların, başvurunun esası hakkında hukuka uygun verilecek karara kadar gidilebilecek ve ayrıca tespit edilen ihlâllere uygun çözümler getirebilecek nitelikte bulunmasının gerekliliğini ifade etmiştir⁷. AİHM, devletlerin halihazırda mevcut bulunan iç hukuk yollarının etkinliğini tekrar gözden geçirmeleri ve aynı soruna ilişkin olayların tekrar mahkeme önüne taşınmasını önlemek için etkili iç hukuk mekanizmaları oluşturmaları yönünde kararlar vermiştir. Bu sayede, AİHS'nin ihlâli iddialarına karşın inşa edilecek etkili iç hukuk yollarının, AİHM önüne gelecek dava sayısını azaltarak bir yandan mahkemenin iş yükünü azaltmakla, diğer yandan iç hukuk organları tarafından etraflıca incelenen olayın, daha sonra AİHM önünde incelenmesini kolaylaştıracağını belirtmiştir⁸.

AİHS ile kabul edilen sistemde insan haklarının esas olarak taraf ülke adalet sistemlerince korunması, AİHM korumasının ise ikincil olması ve AİHM'nin esas olarak bir içtihat mahkemesi olması kabul edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle son 20 yılda AİHM'ne doğrudan ve ikincil olarak gelen

⁷ AİHM, Ümmühan Kaplan Davası, BN. 24240/07, T. 20/03/2012, inhak.adalet.gov.tr/Home/AİHMkararlararşivi, (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Arşivi).

⁸ AİHM, Ümmühan Kaplan Davası, BN. 24240/07, T. 20/03/2012, inhak.adalet.gov.tr/Home/AİHMkararlararşivi, (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Arşivi).

dosya sayısında çok ciddi bir artış olmuş ve bu iş yükünü karşılayabilmek amacıyla yeni çalışma yöntemleri ve mekanizmaları arama arayışına girilmiştir. İsviçre'nin Interlaken kasabasında yapılan konferans sonrası kabul edilen deklarasyonda, AİHM'nin kaygı veren iş yükünün azaltılması ve AİHM'ni etkili kılabilmek amacıyla acil olarak yapılması gerekenler kararlaştırılmıştır⁹. Deklarasyonda özellikle, AİHM'ne gelen dosya sayısının azaltılması için iç hukuklarda insan hakları koruma sisteminin güçlendirilmesi, bu amaçla yeni yöntemler belirlenmesi, AİHM ile üye ülkeler arasında sorumluluk dağılımının yapılması, AİHM'nin, sadece önemli insan hakları ihlallerini içeren davalara bakmasının ve karar kalitesinin korunmasının sağlanması, bu amaçla AİHM içinde de bir eleme sistemi kurulması gibi hususlar dile getirilerek benimsenmiştir. Interlaken Konferansı'nın devamı niteliğinde İzmir'de bir konferans daha düzenlenmiştir. Avrupa Konseyi Dışişleri Bakanları ve AİHM Başkanı'nın da katıldığı Konferans sonrasında, Interlaken'de alınan kararlar gözden geçirilmiş ve küçük değişikliklerle İzmir Deklarasyonu olarak karara bağlanmıştır. Türkiye, bugüne kadar Interlaken ve İzmir Deklarasyonu'nda kabul edilen hususları yerine getirmek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda, 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu açılmış ve 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren bireysel başvurular başlamıştır. AİHM'de ülkemiz tarafından talep edilen sayıda hâkim görevlendirilmiş, yargının hızlandırılması için Yargıtay ve Danıştay'da yeni daireler kurulmuş, yargının iş yükünün azaltılması, etkinlik ve verimliliğinin sağlanması amacıyla Yargı Paketi kanunlaşması sağlanmış ve son olarak yine bu amaçla 09/01/2013 tarihli 6384 sayılı, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun" ile "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu" kurulmuştur.

B. Tazminat Komisyonunun Yapısı

6384 sayılı Kanunla kurulan İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'nun görev alanının genişletilmesine ilişkin Bakanlar Kurulunun 10/02/2014 tarih ve 2014/5917 sayılı kararı, 16/03/2014 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak

⁹ Zeki Yıldırım, "6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım," *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17, 1-2 (2013): 1725-1756.

yürürlüğe girmiştir¹⁰. İlgili kanunî düzenlemeyle söz konusu Komisyon, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı veya mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla ve 23/09/2012 tarihi itibarıyla AİHM'ne yapılmış başvurulara bakmakla görevlendirilmiştir. Yine, 25/07/2018 tarihinde kabul edilen ve 31/07/2018 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 7145 sayılı Kanunun 20'nci maddesi ile 6384 sayılı Kanuna Geçici 2'nci madde eklenmiştir. Düzenlemeye göre, Anayasa Mahkemesi'nde bulunan bazı bireysel başvurular hakkında Komisyona müracaat hakkı getirilmiştir. Son olarak, 09/01/2013 tarihli 6384 sayılı Kanunla kurulan "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu", 02/03/2024 tarihli ve 7499 sayılı Kanunun 23'üncü maddesiyle adı "Tazminat Komisyonunun Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiştir.

Tazminat Komisyonu, Adalet Bakanlığı'nın merkez teşkilatı ile bağlı ve ilgili kuruluşlarında çalışan hâkim ve savcılar arasından Adalet Bakanı tarafından atanacak dokuz kişiden oluşur. Komisyon başkanı, bu üyeler arasından Adalet Bakanı tarafından belirlenir. Komisyon, iş durumuna göre üç üyeden oluşan heyetler halinde de çalışabilir. Heyetlerin başkanları, Adalet Bakanı tarafından; heyetlerin oluşumu ve yokluklarında birbirlerinin yerine bakacak üyeler ile iş bölümü Başkan tarafından belirlenir. (6384 s. K. m. 4/1).

¹⁰ Adalet Bakanlığının teklifi üzerine, aşağıda yer alan ihlâl alanları bakımından da Komisyonun görev alanının genişletilmesi 10 Şubat 2014 tarihinde Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır: a) 4/11/1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununa göre yapılan kamulaştırma veya irtifak hakkı tesislerinde uzun yargılama ve enflasyonun etkisiyle kamulaştırma veya irtifak hakkı bedelindeki değer kaybının telafi edilmediği iddiasıyla yapılan başvurular. b) Ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutuklulara uygulanan disiplin yaptırımlarına karşı başvuru ve 16/5/2001 tarihli ve 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanununa göre incelenen itirazlarda savunma hakkının kısıtlandığı iddiasıyla yapılan başvurular. c) Ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında dil kullanıldığı gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlâl edildiği iddiasıyla yapılan başvurular. ç) Ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında yazılan mektup ve benzeri iletilerin kurum idaresi tarafından alınmadığı veya gönderilemediği gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlâl edildiği iddiasıyla yapılan başvurular. d) Ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutukluların yararlanmak istedikleri süreli ve süresiz yayınların değişik gerekçelerle engellendiği iddiasıyla yapılan başvurular. Ayrıca, 6384 sayılı Kanunun 9'uncu maddesinin 1'inci fıkrasında belirtilen Komisyonun zaman bakımından yetkisi de Bakanlar Kurulunca 6 ay uzatılarak 23 Mart 2013 olarak yeniden belirlenmiştir. <https://ihtk.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/262020151940tazkomgorevalanigenisleme.pdf>

Komisyon asgari yedi üyeyle, heyetler üye tam sayısı ile toplanır; kararlar üye tam sayılarının salt çoğunluğuyla verilir.

Tazminat Komisyonu'nun özellikle yapısına ilişkin çeşitli itirazlar yapılmıştır. İlk olarak, yargı makamının yetkisinin alınıp, tamamen ve sürekli bir şekilde Tazminat Komisyonu'na devretmenin, yargı yetkisinin devri anlamına geldiği ve bu durumun da Anayasa'nın 9'uncu maddesine açıkça aykırı olduğu belirtilmiştir¹¹.

6384 sayılı Kanun'un 2 ve 9'uncu maddelerinin çeşitli yollardan Anayasa'ya aykırı olduğu ve bu konulara yönelik olarak Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunda bulunulmuştur¹². Anayasa Mahkemesi'ne yapılan iptal başvurusunda, Tazminat Komisyonu için oluşturulan kurulun, bağımsız bir kurul olmadığı gibi adil yargılanmayı sağlayacak nitelikte yetkin bir kurul da olmadığı, doğrudan yürütmeye bağlı Adalet Bakanı tarafından atanacak kişilerden oluştuğu belirtilmiştir¹³.

Öte yandan, AİHS'nde sayılan bireysel hakların idari ya da yargısal tasarruflarla ihlâli, mağdur kişi bakımından AİHM'ne başvuru için aranan ilk koşuldur. AİHM'nin bir yargı merciî olması nedeniyle, yargı merciînin görev ve yetki alanındaki bir konunun, iç hukukta yürütme organınca oluşturulan bir komisyona havale edilmesinin yargının alanına, yürütmenin müdahale etmesi anlamına geleceği ifade edilmiştir¹⁴. Yine, iptal başvurusunda, özellikle, çözüme esas olacak başvuruların ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalara özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı veya mahkeme kararlarının geç veya gereği gibi icra edilmediği hususları göz önünde bulundurulduğunda, komisyon atamalarının Adalet Bakanı tarafından yapılacak olmasının, komisyonun

¹¹ <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/birlik-baskani-sagkan-tbbnin-8-yargi-paketine-iliskin-goruslerini-tbmm-adalet-komisyonuna-sundu-84557>, Erişim tarihi: 15.03.2024.

¹² Anayasa Mahkemesi, E. 2013/34, K. 2013/74, T. 06/06/2013, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131026-5.htm>, (RG. 26.10.2013, S. 28803).

¹³ "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu geçici nitelikte oluşturulmuş bir merciîdir. Oysaki, hak ihlallerinin tazmin merciînin sürekli bir nitelik taşıması gerekir. Komisyonun üyelerinin ve başkanının Adalet Bakanı tarafından atanması; Komisyonun Adalet Bakanlığı bünyesinde çalışması nedeniyle Komisyon, adil yargılama hakkına ve yargı bağımsızlığı ilkesine uygun bir merciî değildir." Selin Esen, *Makul Sürede Yargılanma Hakkının Korunması Mevcut Durum ve Öneriler* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2023), 21.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi, E. 2013/34, K. 2013/74, T. 06/06/2013, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131026-5.htm>, (RG. 26.10.2013, S. 28803).

bağımsızlığını ve tarafsızlığını tamamen ortadan kaldıracığı iddia edilmiştir¹⁵.

Anayasa Mahkemesi iptal başvurusuna ilişkin yapmış olduğu incelemede, insan hakları konusunda ortaya çıkan sorunların kendi iç hukukumuzda giderilmesini amaçlayan 6384 sayılı Kanun’la getirilen sistemin, başvuruların en kısa süre içinde ve sulh yoluyla sonuçlandırılmasını amaçladığını vurgulamış, 6384 sayılı Kanun uyarınca oluşturulacak Tazminat Komisyonu’nun verdiği kararların kesin hüküm niteliğini taşımadığı, yargı fonksiyonu kapsamında olmadığı, başvuruları inceleme süreci ve uygulayacağı usulün idari nitelikte olduğu, kararlarının idari yargı denetimine tâbi olduğunu belirterek, Tazminat Komisyonu’nun yargısal faaliyet yürüten bir makam veya merci olmayıp, Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulan ve sekretaryasını Bakanlığın yürüttüğü bir idari kurul olması nedeniyle, Adalet Bakanı tarafından atanacak kişilerden oluşmasında, hukuk devleti ve adil yargılanma ilkesine aykırılık bulunmadığı yönünde bir karar vermiştir¹⁶.

III. TAZMİNAT KOMİSYONUNA BAŞVURU

A. Tazminat Komisyonuna Yapılan Başvurunun Hukuki Niteliğinin Değerlendirilmesi

Tazminat Komisyonu’nun yapısı ve görevleri dikkate alınarak, başvurunun hukuki niteliği hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda, Tazminat Komisyonu’nun, *ad hoc* bir mahkeme niteliğinde olduğu belirtilmiş olmakla birlikte, kanun yolu, bireysel başvuru veya bir hukuki çare olduğu yönünde de öğretiler görüşler ileri sürülmüştür¹⁷.

¹⁵ Anayasa Mahkemesi, E. 2013/34, K. 2013/74, T. 06/06/2013, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131026-5.htm>, (RG. 26.10.2013, S. 28803).

¹⁶ Anayasa Mahkemesi, E. 2013/34, K. 2013/74, T. 06/06/2013, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131026-5.htm>, (RG. 26.10.2013, S. 28803).

¹⁷ Yıldırım, “İnsan Hakları,” 1745-1747; Çakmak, “İkincilik,” 885; Hüseyin Bilgin, “İnsan Hakları Tazminat Komisyonu,” *Terazi Hukuk Dergisi* 8, 84 (2013): 80-85; Adem Kartal, “Makul Sürede Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri,” *Terazi Hukuk Dergisi* 9, 100 (2014): 39-51; Ahmet Erol, “Örnek Bir Karar Işığında 6384 Sayılı Yasanın Kapsamı ve Etkin Sonuç Sağlayıp Sağlayamayacağı,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 109 (2013): 129-140; Abdulkadir Karaaslan, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirliğe Dair Bir Usul Sorunu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı ve Kanunla Kurulan Tazminat Komisyonları,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 132 (2017): 9-54.

İlk olarak, yürütme organı tasarrufunda karar verecek bir komisyonun kurulmasının ve komisyon tarafından verilen kararlara karşı, Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin son kanun yolu olarak yetkilendirilmiş bulunmasının, konuyla ilgili *ad hoc* bir mahkeme tesis edilmiş olduğu anlamına geldiği savunulmuş ancak bu durumun, tabii yargı ve tabii hâkim ilkesinin ihlâline neden olacağı ifade edilmiştir¹⁸.

Tazminat Komisyonu'na başvurunun dar ve teknik anlamda bir kanun yolu olarak nitelendirilmesinin mümkün olup olmadığının da değerlendirilmesi gerekir. Kanun yolu kavramı, her türlü mahkeme kararına karşı o karar aleyhine olan kimse tarafından gerçekleştirilen başvuru anlamına gelir¹⁹. Dar ve teknik anlamda kanun yolundan bahsedebilmek için nihai karara karşı bir üst mahkemeye başvurunun yapılması ve kararın, üst mahkeme tarafından vakıaların tespiti ve/veya hukuk kurallarına uygunluk noktasında denetlenmesi gerekir. Kanun yoluna ilişkin ayrımlardan diğerini ise, olağan ve olağanüstü kanun yolu oluşturur. Henüz kesinleşmemiş kararların denetimi amacıyla başvuru kanun yolları olağan kanun yolu, şeklen kesinleşmiş kararların önemli yargılama hataları gerekçesiyle tekrar gözden geçirilmesine imkân sağlayan kanun yolları ise olağanüstü kanun yolu olarak adlandırılır²⁰.

Kanaatimizce Tazminat Komisyonu'nda yapılan inceleme ne olağan ne de olağanüstü bir kanun yolu olarak değerlendirilebilir. Tazminat Komisyonu'na başvuru bir olağan kanun yolu değildir. Zira olağan kanun

¹⁸ Mahkemelerin kuruluş ve görevlerinin belirlenmesi evresinde gözetilecek olan temel ilkelere birisini, tabii hâkim ilkesi oluşturur. Yargılanacak olan uyuşmazlığın gerçekleşmesinden önce, yürürlükte bulunan kanunlar aracılığıyla görevi, yetkisi ve işleyişi belirlenmiş olan mahkemenin hâkimine, tabii hâkim; bunu öngören ilkeye de, tabii hâkim ilkesi denir. Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanaklar, s.6, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=164

¹⁹ Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası, *Medeni Usul Hukuku* (Ankara: Yetkin, 2023), 649; Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku* (İstanbul: On İki Levha, 2022), 467; Murat Atalı, İbrahim Ermenek ve Ersin Erdoğan, *Medeni Usul Hukuku* (Ankara: Yetkin, 2020), 591; Yavuz Alangoya, Kamil Yıldırım ve Nevhis Deren Yıldırım, *Medeni usul Hukuku* (İstanbul: Beta, 2011), 445; Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku* (Ankara: Adalet, 2018), 344; Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, III (Ankara: Yetkin, 2017), 3228.

²⁰ Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası, *Medeni Usul Hukuku*, 652; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 469; Atalı, Ermenek ve Erdoğan, *Medeni Usul Hukuku*, 592; Alangoya, Yıldırım ve Deren Yıldırım, *Medeni usul Hukuku*, 447; Budak ve Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku*, 345.

yoluna başvuru ile verilen bir kararın maddi ve hukuki veya sadece hukuki yönden denetlenmesi sağlanmaktadır. Ayrıca dar ve teknik anlamda olağan kanun yolunun erteleyici ve aktarıcı etki olmak üzere iki temel özelliği bulunmaktadır. Erteleyici etki, kanun yoluna başvurulduğunda hükmün kesinleşmesinin önüne geçilmesidir²¹. Bir başka ifadeyle, erteleyici etki şekli anlamda kesinliğin önlenmesi, yani kararın biçimsel anlamda kesinleşmesinin ertelenmesidir²². Aktarıcı etki ise hükmün bir üst derecedeki yargı organı tarafından denetlenmesini ifade eder²³. Buna göre, kararın üst bir mahkemede ele alınması, uyuşmazlığın o yargı organına aktarılması söz konusu olmaktadır²⁴. Bir kuruma teknik anlamda olağan kanun yolu nitelendirmesi yapılabilmesi için bu iki etkinin bir arada bulunması gerekir. Halbuki Tazminat Komisyonu'na başvuruda erteleyici veya aktarıcı bir etki bulunmamaktadır. Tazminat Komisyonu'na başvurunun hükmün kesinleşmesi üzerinde de herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Aktarıcı etki açısından da Tazminat Komisyonu ile diğer yargı organları arasında bir altlık-üstlük ilişkisi bulunmamaktadır. Yine, Tazminat Komisyonunun Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Kanun'da açıkça düzenlenmiş olması sebebiyle Tazminat Komisyonu, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda da inceleme yapamaz. Kanun'un 2'nci maddesine göre, Tazminat Komisyonu, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede

²¹ Alman Hukuku'nda erteleyici etki nihai kararın şekli anlamda kesin hüküm teşkil etmesinin engellenmesidir. Buna göre, bir hukuki çareye başvurulması durumunda, o başvuru, nihai kararın şekli anlamda kesinleşmesini engelliyorsa, o hukukî çare erteleyici etkiye sahiptir. Fransız Hukuku'nda ise erteleyici etkiden kararın icrasının engellenmesi anlaşılmaktadır. Olağan kanun yolları olan itiraz ve istinaf erteleyici etkiye sahiptir. Buna karşılık olağanüstü kanun yolları olan üçüncü kişinin itirazı, yargılamanın yenilenmesi ve temyize başvurulması ise erteleyici etkiye sahip değildir. (Mert Namlı, *Türk ve Fransız Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2014), 62-63.

²² Ramazan Arslan, *Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi* (Ankara: Turhan Kitabevi, 1977), 9-10.

²³ Muhammet Özekes, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Medeni Usul Hukukunda Yeni Kanun Yolu Sistemi İstinaf ve Temyiz* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2011), 25; Mehmet Ünsal Candemir, *Medeni Usul Hukukunda Kanun Yollarına Kötüniyetle Başvuru* (İstanbul: Sümer Kitabevi, 2022), 17-18; Deniz Meraklı Yayla, *Medeni Usul Hukuku'nda İstinaf Kanun Yolunda Yeniden Tahkikat Yapılması* (Ankara: Yetkin, 2014), 26-27.

²⁴ Arslan, *Yargılamanın Yenilenmesi*, 9. Alman Hukuku'nda aktarıcı etki, uyuşmazlığın bir üst mahkemeye intikal ettirilmesidir. Buna göre, bir hukuki çarenin kanun yolu olarak nitelendirilebilmesi için o yola başvurulması durumunda, uyuşmazlığın artık aynı mahkeme tarafından değil, bir üst mahkeme tarafından ele alınıp karara bağlanması gerekmektedir. Fransız Hukuku'nda da aktarıcı etki, benzer şekilde, uyuşmazlığı bir üst dereceye intikal ettirme anlamına gelmektedir. (Namlı, *Yargılamanın Yenilenmesi*, 66-67).

sonuçlandırılmadığı, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla AİHM'ne yapılmış başvuruları inceler. Konu bakımından getirilen bu sınırlama, Tazminat Komisyonu'na başvurunun kanun yolu niteliğinde olmadığına açık bir göstergesidir. Tazminat Komisyonu'nda sadece bir temel hak ihlâlinin olup olmadığı denetlenir. Tazminat Komisyonu'nca yapılan incelemede, kararın hukuki veya maddi anlamda denetimi yapılmamakta, karar verilirken sadece Anayasa ve AİHS ile ek protokollerinin ortak koruma alanındaki ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediğine ilişkin durumlar hakkında sınırlı bir inceleme yapılmaktadır.

Tazminat Komisyonu'na başvurunun hukuksal çare olup olmadığına da değerlendirilmesi gerekir. Hukuksal çare geniş ve dar anlamda hukuksal çare olmak üzere ikiye ayrılır. Geniş anlamda hukuksal çare bir hakkın gerçekleşmesi için başvuru her türlü usulî yöntemi ifade ederken; dar anlamda hukuksal çare, kanun yolları dışında bir mahkeme kararının iptalini sağlayan usulî imkânları göstermektedir²⁵. Bu çerçevede hukuksal çare ile özellikle tek başlarına kanun yollarına götürülemez dolayısıyla, mahkeme ara kararlarına karşı çıkma ve onu iptal ettirme imkânı veren kurumlar kastedilmektedir. Dar anlamda hukuksal çarede başvuru aynı mahkeme tarafından değerlendirilmektedir. Tazminat Komisyonu, Kanun'un 2'nci maddesine göre, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla AİHM'ne yapılmış başvuruları inceler. Yapılan bu inceleme sonucunda komisyon, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevi tazminat ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 142'nci maddesinin ikinci fıkrası uyarınca koruma tedbirleri nedeniyle oluşan maddi ve manevi her türlü zararın tazminine karar verir. Kanaatimizce, Tazminat Komisyonu'na başvuru, mahkeme tarafından verilen kararlara karşı çıkma ve onu iptal ettirme imkânı vermemektedir.

²⁵ Süleyman Burak Gündoğdu, *Medeni Yargıda Usul Kurallarına Aykırılığın Anayasa Mahkemesi'nce Bireysel Başvuru Yoluyla Denetlenmesi* (İstanbul: On İki Levha, 2021), 21-26; Erdal Tercan, *Medeni Usul Hukukunda Eski Hale Getirme* (Ankara: Yetkin, 2006), 60; Mehmet Emin Alpaslan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Kararların Medeni Usul Hukukuna Etkileri* (İstanbul: On İki Levha, 2023), 56.

Bununla birlikte, dar anlamda hukuksal çarenin kapsamını oluşturan aynı mahkeme tarafından yapılan bir değerlendirme de Tazminat Komisyonu incelemesinde gerçekleşmez. Mahkemeler tarafından yapılan yargılamalara ilişkin olarak, makul süre ve kararlarının icra edilmesine yönelik başvurular Tazminat Komisyonu tarafından incelenmektedir.

Tazminat Komisyonu'na başvurunun bireysel başvuru niteliğinin de değerlendirilmesi gerekir. Bireysel başvuru, yargısal kararlarla ortaya çıkan ve gerekli kanun yollarına başvurulmuş olmasına rağmen giderilemeyen temel hak ihlallerine karşı müracaat edilebilen ve Anayasa Mahkemesi'nce sonuçlandırılan bir yol olarak tanımlanmıştır²⁶. Yine, bireysel başvuru yolu, temel haklarının kamu gücü tarafından ihlâl edildiği iddiasında olan kişilere bu iddialarını Anayasa Mahkemesi önünde ileri sürebilme imkânı tanıyan özel bir hukuki çare olarak tanımlanmıştır²⁷. Bununla birlikte, Türk Hukuku'nda Anayasa'nın 148'inci maddesi, bireysel başvuruları karara bağlama yetkisini sadece Anayasa Mahkemesi'nin görevleri arasında saymıştır. Yine, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 3'üncü maddesinin birinci fıkrasının c bendinde de Mahkemenin görevler ve yetkileri arasında bireysel başvuruları karara bağlama sayılmıştır. Anılan düzenlemeler çerçevesinde Türk Hukuk sistemi açısından bireysel başvurunun yapılacağı mercii Anayasa Mahkemesi olarak düzenlenmiş olup, Tazminat Komisyonu'na yapılan başvuruların, bireysel başvuru olmasına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır.

Tazminat Komisyonu tarafından verilen kararlara karşı, bu kararların tebliği tarihinden itibaren on beş gün içinde Komisyon aracılığıyla Ankara Bölge Mahkemesine itiraz edilebilme imkânı getirilmiş olup, itiraz üzerine verilen kararlar kesindir (6384 s. K. m. 7/4). İlgili düzenleme nedeniyle, Tazminat Komisyonu'nun idari bir kurul şeklinde çalışmalarını yürüteceği ifade edilmiş ve Komisyon'un başvuruları inceleme süreci ve uygulayacağı usulün idari nitelikte olduğu ve kararlarının idari yargı denetimine tâbi olması nedeniyle, görevinin adli bir görev olmadığı, idari bir görev olduğu belirtilmiştir²⁸. Bununla birlikte, yargısal güvencenin sağlanabilmesi için Tazminat Komisyonu'nun kararlarına karşı Ankara Bölge İdare Mahkemesine

²⁶ Hakan Pekcanitez, *Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti, Makaleler*, C. I (İstanbul: On İki Levha, 2016), 212.

²⁷ Alpaslan, *Bireysel Başvuru*, 13.

²⁸ Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanaklar, s.4, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=164, Erişim tarihi: 18.03.2024.

itiraz imkânı getirilmiş, bu itirazların öncelikli işlerden sayılarak üç ay içinde karara bağlanacağı hükmüne yer verilerek itiraz sürecinin de hızlı bir şekilde sonuçlanmasının amaçlandığı anlaşılmıştır (6384 s. K. m. 7/IV). Kanaatimizce, Tazminat Komisyonu'nun görev kapsamı gözetildiğinde, idari bir işlemi denetlemeyeceği aksine yargısal bir fonksiyonun, yargısal mekanizmanın doğru işleyip işlemediğini denetleyeceğini belirtmek mümkündür. Bunu yaparken, davanın niteliği, kanun yoluna başvurulup başvurulmadığı, davanın taraflarının ve adli makamların davayla ilgili tutum ve davranışları delillerin fazlalığı ve toplanmasında karşılaşılan sorunlar gibi durumları incelemesi gerekecektir. Yine, AİHS 6'ncı maddesi gereğince başvurunun kabul edilebilirlik şartlarını taşıyıp taşımadığını ve başvuranın hukuki yararının olup olmadığını da Tazminat Komisyonu değerlendirecektir. Bununla birlikte, AİHM'nin emsal kararlarını yine Tazminat Komisyonu dikkate alacak ve buna göre bir karar verecektir. Dolayısıyla komisyonun salt idari bir Komisyon olduğunun söylenebilmesi de zordur²⁹.

B. Tazminat Komisyonuna Başvuru Usûlü

Tazminat Komisyonu'na yapılacak olan müracaatlar üçe ayrılarak 6384 sayılı Kanun'da düzenlenmiştir. Buna göre, Tazminat Komisyonu'na başvuru, doğrudan Komisyon'a yapılan başvurular, Anayasa Mahkemesi'nden veya AİHM'den gelen müracaatlar şeklinde ayrı ayrı düzenlenerek, başvuru usulü ve süreleri belirlenmiştir.

1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvurmuş Olanların Tazminat Komisyonu'na Yapacağı Müracaatın Usûlü

Tazminat Komisyonu'na başvuru yapılmaksızın doğrudan AİHM'ne bir başvuru yapılması durumunda, Mahkeme, münhasıran iç hukuk yollarının tüketilmiş olmaması gerekçesiyle kabul edilmezlik kararı verebilir³⁰. Bu kararın tebliğinden itibaren bir ay içinde tarafların, Tazminat Komisyonu'na müracaat edebilme imkânı bulunmaktadır (6384 s. K. m. 5/II)³¹. AİHM'nin iç

²⁹ Adalet Komisyonununun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanaklar, s.36, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=164, Erişim tarihi: 18.03.2024.

³⁰ AİHS'nin 35'inci maddesinin birinci fıkrasında, kabul edilebilirlik koşulu olarak, Mahkeme'ye ancak, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren dört aylık bir süre içinde başvurulabileceği düzenlenmiştir.

³¹ AİHM, 6384 sayılı Kanun ile kurulan Komisyonunun başvuranlara, Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasına dayanarak ileri sürdükleri

hukuk yollarının tüketilmemiş olması gerekçesiyle vermiş olduğu kabul edilmezlik kararı ikincillik ilkesinin gereğidir. İkincillik ilkesi, AİHS kapsamındaki hakların ve özgürlüklerin korunması konusunda asli yükümlülüğün, sözleşmeye taraf devletlere ait olması anlamına gelir. AİHS’nde yer alan hakların ve özgürlüklerin korunması görevi, asli olarak taraf devletlere ait olmakla birlikte, bu yetki sınırsız değildir³².

AİHM’ne göre, 6384 sayılı Kanun tarafından oluşturulan iç hukuk yolu, aynı yapısal veya uygulamaya ilişkin sorunlardan kaynaklanan önemli sayıda benzer başvurunun, AİHS sistemi üzerinde oluşturduğu giderek büyüyen tehdit karşısında, Türkiye aleyhine yapılan makul süre şikâyetleri ile ilgili tekrar eden başvuruların incelenmesi amacıyla uygulanan pilot karar usulünün bir sonucudur. AİHM, 6384 sayılı Kanun ile oluşturulan Tazminat Komisyonu’nun, AİHM’nin bu konudaki ilkelerine ve AİHS’nin 46’ncı maddesi bağlamında varılan sonuçlara uygun bir iç hukuk yolu oluşturduğunu belirtmiştir. Böylece, AİHM, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin tavsiyelerine ve Interlaken, İzmir ve Brighton Konferansları nihai bildirimlerine de uygun olarak ve kişilerin AİHS’nde yer alan hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlayarak, bir taraftan AİHS’nin 1’inci maddesinin emrettiği gibi kurulan Tazminat Komisyonu’nun daha hızlı tatmin yolu sağladığını, diğer taraftan da AİHM’nin iş yükünün azaltılmasına katkı verdiğini ve böylece bu çeşit sorunları ulusal düzeyde çözerek AİHS sisteminde kendisine düşen görevi yerine getirmiş olacağını belirtmiştir³³. Yine, AİHM, Sözleşmenin 35’inci maddesinin 1’inci fıkrasına uygun olarak, ilk bakışta (a

yargılama süresinin uzunluğu ile ilgili şikâyetlerini sunabilecekleri ve tüketilmesi gerekli bir başvuru yolu sunduğunu ve bu başvuru yolunun 23/9/2012 tarihinden önce Mahkemeye sunulan ve Hükümete henüz tebliğ edilmemiş başvuruları kapsadığını, dolayısıyla başvuruların Sözleşme’nin 13. maddesine dayanan şikâyetlerinin açıkça dayanaktan yoksun olduğunu ve yine Sözleşme’nin 35. maddesinin 3. fıkrasının (a) bendi ve 4. fıkrası uyarınca başvurunun kabul edilemez olduğunu hüküm altına almıştır (*Müdür Turgut ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru N. 4860/09, 26/3/2013, §§ 59, 60). AİHM bu kararı ile ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı veya mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla ve 23/9/2012 tarihi itibarıyla kendisine yapılmış başvurular hakkında 6384 sayılı Kanun ile belirlenen iç hukuk yolunun tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olduğunu ifade etmiştir.

³² Çakmak, “İkincillik,” 883; Bozkurt ve Özcan, “Subsidiarite İlkesi,” 10-12; Gökcan, “Bireysel Başvuruda İkincillik,” 16-17.

³³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Daire’nin Müdür Turgut ve Diğerleri Türkiye Davası İle İlgili Kabul Edilebilirlik Hakkında Kararı, AİHM, BN. 4860/09, Küresel Bakış, 11 (2013), 125-126 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Arşivi).

priori) erişilebilir ve kendilerine şikâyetle buldukları konu ile ilgili tatmin sağlamaya elverişli makul imkânlar sunduğu görünen Tazminat Komisyonu'na başvuru yolunun, ulusal düzeyde ve aynı yapısal sorundan kaynaklanan birçok bireysel davaya çözüm sunan bir başvuru yolu oluşturduğunu ve böylece AİHS temelinde yer alan ikincilik ilkesine de uygun olduğunu kararlarında belirtmiştir³⁴.

Tazminat Komisyonu'na başvuru, müracaat edenin kimlik bilgilerini içeren imzalı bir dilekçeyle yapılır (6384 s. K. m. 5/I). Dilekçede, müracaat edenlerin ad ve soyadı, kimlik bilgileri ve adresine ilişkin bilgiler ile varsa vekilinin ad ve soyadı yazışma adresi, baro ve baro sicil numarası ve iletişim adresi yer alır. Bununla birlikte, yerel mahkemeye ilişkin bilgiler kapsamında, mahkemenin adı, davanın açıldığı tarih, esas ve karar numarası ile kesinleşme tarihinin başvuru dilekçesinde gösterilmesi gerekir. Müracaat elektronik ortamda da yapılabilir (6384 s. K. m. 5/V). Müracaatın Cumhuriyet başsavcılıkları aracılığıyla da yapılması mümkündür. Cumhuriyet başsavcılığı, müracaat evrakını derhal Tazminat Komisyonu'na gönderir. Bu durumda Cumhuriyet başsavcılığına yapılan başvuru tarihi esas alınır (6384 s. K. m. 5/IV).

2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Bulunmuş Olanların Tazminat Komisyonuna Yapacağı Müracaatın Usûlü

Tazminat Komisyonu'nun Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Kanun'a 7145 sayılı Kanun ile, Geçici 2'nci madde eklenmiştir. İlgili maddede, "Anayasa Mahkemesi'nde bulunan bazı bireysel başvurular hakkında Komisyona müracaat" düzenlenmiştir. Anılan düzenleme, Anayasa Mahkemesi'nde derdest olan bireysel başvuruların, başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilmezlik kararı üzerine, Tazminat Komisyonu'na başvurunun yapılabilmesine ilişkin müracaat şartlarını ve süresini içermektedir. Geçici 2'nci maddenin yürürlüğe girdiği 31/7/2018 tarihi itibarıyla Anayasa Mahkemesi'nde derdest olan bireysel başvuruların, başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Tazminat Komisyonu tarafından incelenebileceği kabul edilmiştir.

³⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Daire'nin Müdür Turgut ve Diğerleri Türkiye Davası İle İlgili Kabul Edilebilirlik Hakkında Kararı, AİHM, BN. 4860/09, Küresel Bakış, 11 (2013), 127-128 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Arşivi).

Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu 25/7/2023 tarihinde, makul sürede yargılanma hakkının ihlâli iddiasıyla yapılan başvurunun incelenmesinin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmediğinden düşmesine karar vermiştir³⁵. Anayasa Mahkemesi'ni bu konuda vereceği düşme kararlarına ilişkin olarak, 6384 sayılı Kanun'a Geçici 3'üncü madde eklenerek Tazminat Komisyonu'na hangi süreler içinde başvurulabileceği düzenlenmiştir. Anılan düzenlemeye göre, "Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Anayasa Mahkemesi'nde inceleme süreci devam eden bireysel başvuruları, başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren, Anayasa Mahkemesi'nin incelemenin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmediği gerekçesiyle düşme kararı verdiği bireysel başvuruları, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten veya düşme kararının tebliğinden itibaren, Anayasa Mahkemesi'nin incelemenin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmediği gerekçesiyle verdiği düşme kararı üzerine veya 10/10/2023 tarihinden itibaren doğrudan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuruları, bu Mahkemenin münhasıran iç hukuk

³⁵ Anayasa Mahkemesi İç Tüzüğü 80'inci maddesine göre düşme kararı, "Başvurucunun davadan açıkça feragat etmesi, başvurunun davasını takipsiz bıraktığının anlaşılması, ihlâlin ve sonuçlarının ortadan kalkmış olması, bölümler ya da Komisyonlarca saptanan herhangi bir başka gerekçeden ötürü, başvurunun incelenmesinin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmemesi hallerinde verilebilir. "6384 sayılı Kanun'un geçici 2. maddesi ile 9/3/2023 (bu tarih dâhil) tarihine kadar Anayasa Mahkemesi önünde makul sürede yargılama yapılmadığı iddiasına ilişkin derdest başvurular için Tazminat Komisyonu'na başvuru imkânı getirildiğinden 10/3/2023 tarihinden itibaren yapılan başvurularda düşme kararı verilmesi gerekir." Keser Altıntaş Kararı, Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, Başvuru N. 2023/18536, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2023/18536>. Söz konusu karara karşı oy yazısında, "Başvuru hakkının ve bu başvuruyu inceleme görevinin açık bir şekilde tanımlandığı, yerleşik içtihattan dönülmesini gerektirecek anayasal ve yasal herhangi bir değişikliğin gerçekleşmediği dikkate alındığında Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edilip edilmediğinin değerlendirilmesi gerekirken İçtüzük'ün 80. maddesi uyarınca düşme kararı verilemeyeceği sonucuna varılmaktadır. Gerekli yasal düzenlemenin yapılmamış olması, anılan pilot kararın önemini yitirecek olması ve Mahkemenin diğer temel hak ve özgürlüklerin ihlâli iddiasıyla yapılan başvuruları incelenmesinin güçleşeceği gibi gerekçeler İçtüzük'ün 80. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (ç) bendi kapsamında haklı sebep olarak değerlendirilemez. Nitekim anılan fıkranın (a), (b) ve (c) bentlerinde sayılan haller başvurucuya ilişkin hallerdir. Bu sebeple söz konusu fıkranın (ç) bendinin de başvurucuya ilişkin haklı sebepler kapsamında yorumlanması gerekir. Başvuru konusu olayda başvurucudan kaynaklanmayan ya da anayasal veya yasal bir düzenlemeden kaynaklanmayan gerekçelerin yorum yoluyla haklı sebep şeklinde nitelenerek düşme kararı verilemeyeceği değerlendirilmektedir." ifade edilmiştir. Keser Altıntaş Kararı, Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, Başvuru N. 2023/18536, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2023/18536>.

yollarının tüketilmemiş olması gerekçesine dayanan kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Komisyon inceler.” (6384 s.K. Geçici m. 3)³⁶.

Yine, Anayasa Mahkemesi, bazı durumlarda bireysel başvuru yapıldıktan sonra oluşturulan yeni başvuru yollarının tüketilmesi gerektiğine de karar vermiştir³⁷. Özellikle belli bir konudaki yapısal ve sistemik sorunlara çözüm bulmak amacıyla sonradan oluşturulmuş bir yol söz konusu ise ikincillik ilkesi, o konudaki temel hak ve özgürlüklerin ihlali iddialarının öncelikle idari ve yargısal makamlarca değerlendirilmesine imkân tanınmasını gerekli kılabılır. İkincillik ilkesi gereğince Anayasa'nın 148'inci maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 45'inci maddesinin ikinci fıkrasında, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunulabilmesi için ihlale neden olduğu iddia edilen işlem veya eyleme karşı idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının tüketilmesi aranmıştır. Tüketilmesi gereken idarî başvuru yollarından anlaşılması gereken etkili idarî başvuru yollarıdır. İdareyi eylem veya işlem yapma yükümlülüğü altına sokan başvurular bu nitelikte kabul edilmelidir. Burada özellik gösteren kriter ise öngörülen hukuki yolun yeterli ve önemli olmasıdır³⁸.

Anayasa Mahkemesi, Tazminat Komisyonu'nu, ulaşılabilirlik, başarı şansı sunma ve yeterli giderim sağlama kapasitesi yönünden incelemiştir³⁹. Anayasa Mahkemesi, Tazminat Komisyonu'nun kişileri mali külfet altına sokmaması ve kişilere makul bir süre içinde doğrudan başvuru imkânı tanıyarak başvuruda kolaylık sağlaması nedenleriyle ulaşılabilir olduğu sonucuna varmıştır. Yine, Anayasa Mahkemesi, Tazminat Komisyonu hakkında yaptığı değerlendirmede, başvuru konusu işlemi incelemeye, başvuruyu kabul ederek icra edilebilir bir karar verebilmeye, bilgi/belgelere ulaşmaya ve bunları incelemeye yetkili olması, başvuru bilgisi ve belge sunmalarına engel bir durumun bulunmaması, Tazminat Komisyonu'nun

³⁶ Mehmet Emin Alpaslan, “Makul Sürede Yargılanma Hakkı İhlalleri Nedeniyle İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'na Müracaat Yolu Hakkında 7499 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Medeni Usul Hukuku Açısından Değerlendirilmesi,” *Terazi Hukuk Dergisi* 214 (2024): 13-15.

³⁷ AYM Başvuru N. 2016/29085, T. 19/07/2017, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/29085> (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

³⁸ Tolga Şirin, “Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa Şikâyeti Kararlarının Usûli Açısından Değerlendirilmesi,” *Anayasa Hukuku Dergisi* 3, 5 (2014): 506-507; Gündoğdu, *Bireysel Başvuru*, 74-75.

³⁹ AYM Başvuru N. 2014/13828, T. 12/09/2018, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13828> (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

yapısının 6384 sayılı Kanun ile önceden belirlenmiş olması, özellikle Tazminat Komisyonu'nun kararlarına karşı yargı yolunun açık olması, bu kapsamda adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin yargılama sırasında sağlanmasının Anayasa'nın 36'ncı maddesi gereği zorunluluk arz etmesi ve Kanun ile bu konuda sınırlama getirilmemiş olması yönünden ilgili hususları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Tazminat Komisyonu'na başvurunun düzenleniş şekli itibarıyla başvuruçunun ihlâl iddiaları yönünden makul bir başarı şansı sunma kapasitesine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴⁰.

Tazminat Komisyonu'na müracaat, müracaatta bulunan kişinin kimlik bilgileri ve adresi ile Anayasa Mahkemesi'ne başvuru tarihi ve numarasını içeren imzalı bir dilekçeyle yapılır. Dilekçeye, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruya ilişkin form, kabul edilemezlik veya düşme kararı ve bu kararın tebliğine dair belge ile ihlâl iddiasına ilişkin diğer bilgi ve belgeler eklenir. Komisyon, dilekçedeki bilgi ve belgelerin yetersizliği durumunda eksikliğin bir ay içinde giderilmesini, aksi hâlde istemin reddedileceğini ilgiliye bildirir. Dilekçedeki eksikliğin süresinde tamamlanmaması halinde müracaat, Komisyonca reddolunur (6384 s. K. Geçici m. 3).

3. Doğrudan Tazminat Komisyonuna Müracaatın Usûlü

Anayasa Mahkemesi'nin yargılamanın makul süre ile sonuçlandırılmadığı iddiasıyla yapılan bireysel başvuru taleplerinde yargılama süreci devam eden başvuruların da incelenebileceğine ilişkin çeşitli kararları bulunmaktadır. Mahkeme, devam etmekte olan bir yargılamada, makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiası ile bireysel başvuruda bulunulabilmesini, başvuru yollarının tüketilmesi kuralının istisnalarından birini teşkil ettiğini belirtmiştir. Bu durumda başvuru yollarının tüketilmesi şartının aranması, makul sürede yargılama yapma yükümlülüğüne aykırı davranılması nedeniyle meydana gelen sonuçları ortadan kaldırmayacak, aksine, makul olmadığı iddia edilen yargılama faaliyetinin daha da uzamasına ve başvuruçunun açısından zararın artmasına neden olacaktır⁴¹. Bu nedenle, yargılamanın makul sürede

⁴⁰ AYM Başvuru N. 2014/13828, T. 12/09/2018, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13828> (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

⁴¹ AYM Başvuru N. 2012/13 K. T. 02.07.2013 pr. 52; AYM Başvuru N. 2012/12K. T17.09.2013 pr. 51; AYM Başvuru N. 2012/650 K. T. 05.12.2013 pr. 39; AYM Başvuru N. 2013/3283 K. T. 19.12.2013 pr. 36; AYM Başvuru N. 2012/673 K. T. 19.12.2013 pr. 32; AYM Başvuru N. 2013/4687 KT. 23.01.2014 pr. 41 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

sonuçlandırılmadığı iddiasıyla yapılacak müracaatın şeklini düzenleyen 6384 sayılı Kanun'un 5/A maddesinin, Anayasa Mahkemesi'nin bu yönde vermiş olduğu kararlara da uygun olduğunun söylenmesi mümkündür.

Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevi tazminat talebiyle Tazminat Komisyonu'na başvuru, soruşturma, kovuşturma veya yargılama sürecinde ya da en geç bunların kesin bir kararla sonuçlandığının öğrenilmesinden itibaren bir ay içinde yapılabilir. (6384 s. K m. 5/A). Yine, Kanun'un 5/A maddesinde, bir aylık başvuru süresinin, kesin kararın öğrenilmesinden itibaren başlayabileceği de düzenlenmiştir. Burada sürenin hesaplanabilmesi için kararın ne zaman kesinleşeceğinin de doğru tespit edilmesi gerekir.

İlk derece mahkemelerinin nihaî kararlarının kesinleşmesi, istinaf ve temyiz kanun yolları bakımından ayrı ayrı değerlendirilerek açıklanmasında yarar vardır. Bu bakımdan şekli anlamda kesinleşme, kanunda düzenlenen istinaf sınırının altında kaldığı için, ilk derece mahkemesinin nihaî kararına karşı, istinaf yoluna başvuru olanağı yoksa, ilk derece mahkemesinin nihaî kararına karşı istinaf yoluna başvuru olanağı mevcut ve fakat süresi içerisinde istinafa başvurulmamış ya da başvurulmuş ve daha sonra bu başvurudan feragat edilmişse, ilk derece mahkemesinin nihaî kararına karşı, süresi içerisinde istinaf yoluna başvurulmuş; bölge adliye mahkemesi yapmış olduğu inceleme sonucunda, usûl ve esas yönünden ilk derece mahkemesinin kararını hukuka uygun bulması nedeniyle, istinaf başvurusunun esastan reddine karar vermiş ve bu kararın temyizi mümkün değilse (HMK m.362); temyizi mümkün olmakla birlikte süresi içerisinde temyiz edilmemiş yahut temyizden feragat edilmişse; süresi içerisinde temyiz edilmiş; Yargıtay temyiz incelemesi sonucunda bölge adliye mahkemesinin kararını onamışsa karar kesinleşecektir. Süresi içerisinde temyiz edilmiş, Yargıtay bölge adliye mahkemesinin başvurusunun esastan reddine ilişkin kararını bozmuş, dosyayı ilk derece mahkemesine göndermiş (HMK m.373, I); ilk derece mahkemesi kararında direnmiş, bu direnme kararı, süresi içerisinde temyiz edilmezse yahut temyizden feragat söz konusu olursa ya da temyiz incelemesi sonucunda Yargıtay ilgili hukuk dairesi direnme kararını yerinde görüp kararını düzeltirse yahut dosyayı Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'na gönderir ve Hukuk Genel Kurulu, direnme kararını onarsa kesinleşir.

Bölge adliye mahkemesi hukuk dairesi, istinaf incelemesi sonucunda, ilk derece mahkemesi kararını usûl açısından uygun, ancak esas açısından doğru

bulmazsa, ilk derece mahkemesinin kararını kaldırır ve esas hakkında verilmesi gereken nihaî kararı ilk derece mahkemesinin yerine geçip, bizzat kendisi alabilir (HMK m.353, I/b, 3). Bu karar, temyizi mümkün kararlardan değilse, verildiği; temyiz edilebilir olup da süresi içerisinde temyiz edilmemişse, temyiz süresinin dolduğu yahut temyize başvurudan feragat edilmişse, feragat anında kesinleşecektir. Sözü edilen karar süresi içerisinde temyiz edilmiş; Yargıtay, yapmış olduğu temyiz incelemesi sonucunda, bu kararı onamışsa, onama tarihinde; bozulmuş dosya tekrar bölge adliye mahkemesi hukuk dairesine gelmiş; hukuk dairesi Yargıtay'ın bozma kararına karşı direnmişse, bu direnme kararı süresi içerisinde temyiz edilmezse veya temyizden feragat edilir yahut yapılan temyiz incelemesi sonucunda Yargıtay ilgili hukuk dairesi direnme kararını yerinde görürse yahut yerinde görmez, dosyayı Hukuk Genel Kurulu'na gönderir; dosya kendisine gönderilmiş olan Hukuk Genel Kurulu, bölge adliye mahkemesi hukuk dairesinin direnme kararını onarsa kesinleşir. Bölge adliye mahkemesi hukuk dairesinin, ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktığı dava ve işlerde vermiş olduğu nihaî kararlar ise, temyizi kabil değilse (HMK m.362, I) verildiği, temyizi kabil olup süresi içerisinde temyiz edilmezse temyiz süresinin dolduğu; temyizden feragat edilmişse, feragat edildiği anda kesinleşir. Sözü edilen karar, süresi içerisinde temyiz edilmiş; Yargıtay temyiz incelemesi sonucunda bu kararı onamışsa, onama tarihinde; bozmuş, dosya kendisine gönderilmiş olan bölge adliye mahkemesi hukuk dairesi, direnme kararı vermiş, karar yine süresi içerisinde temyiz edilmez veya temyizden feragat edilirse yahut süresinde temyiz edilir, Yargıtay ilgili hukuk daire direnme kararını yerinde görürse yahut yerinde görmez, dosya kendisine gönderilen Hukuk Genel Kurulu direnme kararını onarsa, hüküm, şeklî anlamda kesinleşir.

Tazminat Komisyonu'na başvuru, ilk derece mahkemesinin vermiş olduğu kararın yukarıda belirtildiği şekilde kesinleşmesinin öğrenilmesinden itibaren bir ay içinde yapılabilir. (6384 s. K m. 5/A).

C. Müracaatların Tazminat Komisyonu Tarafından Karara Bağlanması

Tazminat Komisyonu başvuru üzerine öncelikle başvuru hakkında bir ilk inceleme yapar. Yapılan ilk inceleme sonucunda, 6384 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinde sayılanlar bakımından başvurunun reddi gerekliliğinin bulunmaması halinde müracaatın esası hakkında karar verilebilecektir⁴². Bu

⁴² 6384 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesine göre Komisyon, "Müracaat konusu başvurunun, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince öngörülen iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu

nedenle, öncelikle ilgili düzenlemede yer alan şartlar hakkında bilgi verilmesinde yarar vardır.

1. Kabul Edilebilirlik Şartları Bakımından Yapılacak İnceleme

Tazminat Komisyonu, yapacağı ilk incelemede 6384 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinde sayılan şartları değerlendirir. Bu kapsamda, AİHM tarafından öngörülen iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu dışındaki diğer kabul edilebilirlik şartlarının sağlanması gerekir (6384 s. K. m. 6/I).

Kabul edilebilirlik şartları, AİHS'nin 35'inci maddesinde düzenlenmiştir. Anılan maddenin ilk fıkrasında, AİHM'ne ancak, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren dört aylık bir süre içinde başvurulabileceği düzenlenmiştir (AİHS 35/I). Bununla birlikte AİHM, bireysel başvurular bakımından, AİHS'nin 35'inci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında kabul edilebilirlik şartlarını düzenlemiştir. Anılan düzenlemeye göre, ilk olarak, başvuru isimli ise veya başvuru, AİHM tarafından daha önce incelenmiş ya da uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine daha önceden sunulmuş bir başka başvuruyla esasen aynı olup yeni olgular içermiyorsa ilgili bireysel başvurular, AİHM tarafından ele alınmayacaktır. Yine, başvurunun konu bakımından AİHS veya Protokollerinin hükümleriyle bağdaşmaması, dayanaktan açıkça yoksun veya bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması veya başvuru hakkının önemli bir zarar görmemiş olması gibi durumlarda AİHM bireysel başvuru hakkında ret kararı verecektir (AİHS m. 35/II, III).

Anayasa Mahkemesi yapılan bireysel başvurular hakkında kabul edilebilirlik kararı verebilmek için, 6216 sayılı Kanun'un 45 ila 47'nci maddelerinde düzenlenen şartların yerine getirilmesini aramıştır. Kabul edilebilirlik incelemesi⁴³, Anayasa Mahkemesi'nde oluşturulan komisyonlar

dışındaki diğer kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığını, Komisyona süresinde müracaat edilmediğini, müracaat edenin hukuki yararı olmadığını ve müracaatın 2'nci madde kapsamına girmediğini, tespit ederse müracaatı reddeder.”

⁴³ Anayasa Mahkemesi'ne başvurulduğunda üç aşamalı bir inceleme yapılmaktadır. İlk olarak, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenen ön inceleme aşamasına benzeyen ve şekli bir denetimin yapılması, ikinci olarak, Anayasa Mahkemesi'nin kabul edilebilirlik sıralamasını dikkate alarak gerçekleştirdiği kabul edilebilir inceleme ve son olarak esas bakımından gerçekleştirilen inceleme şeklinde yapılmaktadır. Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, “Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları,” *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (2016): 276; Gündoğdu, *Bireysel Başvuru*, 39; İbrahim Çınar ve Sinan Çınar, “Bireysel Başvurunun

aracılığıyla yapılır. Komisyonlar, Anayasa'nın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvuruçunun önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebilir⁴⁴. Komisyon, başvurunun çözümünün bir ilke kararını gerektirmesi veya alınacak kararın Anayasa Mahkemesi tarafından verilmiş başka bir karar ile çelişebilecek nitelikte olması hâllerinde kabul edilebilirlik hususunu karara bağlamadan başvuruyu gönderir (6216 s. Kanun m. 48).

Kanaatimizce, Tazminat Komisyonu 6384 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi uyarınca kabul edilebilirlik yönünden yapacağı incelemeyi hem Anayasa Mahkemesi'nin hem de AİHM'nin bu konuda yukarıda belirtmiş olduğumuz kararları ve değerlendirmeleri dikkate alarak yapması yerinde olacaktır.

2. Süre Bakımından Yapılacak İnceleme

Tazminat Komisyonu'na yapılacak olan müracaatlar üçe ayrılarak Kanun'da düzenlenmiştir. Bu şekilde yapılan düzenleme nedeniyle de süreler her bir müracaat türü bakımından ayrı ayrı belirlenmiştir.

Tazminat Komisyonu'na başvuru yapılmaksızın doğrudan AİHM'ne bir başvuru yapılması durumunda, mahkeme, bu durumda münhasıran iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması gerekçesiyle kabul edilmezlik kararı verir. Bu kararın tebliğinden itibaren bir ay içinde tarafların, Tazminat Komisyonu'na müracaat edebilme imkânı bulunmaktadır (6384 s. K. m. 5/II). Bu kapsamda, AİHM, 6384 sayılı Kanun ile kurulan Komisyonunun başvurulara, Sözleşme'nin 13'üncü maddesi anlamında Sözleşme'nin 6'ncı maddesinin birinci fıkrasına dayanarak ileri sürdükleri yargılama süresinin uzunluğu ile ilgili şikâyetlerini sunabilecekleri ve tüketilmesi gerekli bir başvuru yolu sunduğunu ve bu başvuru yolunun 23/9/2012 tarihinden önce Mahkemeye sunulan ve Hükümete henüz tebliğ edilmemiş başvuruları kapsadığını, dolayısıyla başvuranların Sözleşme'nin 13'üncü maddesine dayanan şikâyetlerinin açıkça dayanaktan yoksun olduğunu ve yine Sözleşme'nin

Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi ile Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları," *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 4 (2014): 263-310; Özen Ülgen, *Anayasa Yargısında İlk İnceleme* (İstanbul: Beta 2013), 53; Meral Kaya, *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme* (Ankara: Seçkin, 2008), 47.

⁴⁴ Hüseyin Ekinci, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi, *Anayasa Yargısı* 29, 1 (2013): 1-161; Korkmaz, *Bireysel Başvuru*, 167.

35'inci maddesinin üçüncü fıkrasının (a) bendi ve dördüncü fıkrası uyarınca başvurunun kabul edilemez olduğunu hüküm altına almıştır⁴⁵. 6384 sayılı Kanun'un Geçici 2'nci maddesi ile "Anayasa Mahkemesi'nde bulunan bazı bireysel başvurular hakkında Komisyona müracaat" düzenlenmiştir. Anılan hüküm ile geçici 2'nci maddenin yürürlüğe girdiği 31/07/2018 tarihi itibarıyla Anayasa Mahkemesi'nde derdest olan bireysel başvuruların başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Tazminat Komisyonu tarafından incelenebileceği düzenlenmiştir. Yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla yapılacak müracaatlarda ise süre, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla başvuru, soruşturma, kovuşturma veya yargılama sürecinde ya da en geç bunların kesin bir kararla sonuçlandığının öğrenilmesinden itibaren bir ay içinde yapılır. Haklı bir mazeret nedeniyle süresi içinde müracaat edemeyenler, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte müracaat edebilirler (6384 s. K m. 5/A). Kanunda gösterilen bu sürelere uyulmaması halinde, Tazminat Komisyonu ilgili müracaat hakkında ret kararı verecektir (6384 s. K. m. 6/I-b).

3. Hukuki Yarar Bakımından Yapılacak İnceleme

Hukuki yarar, HMK'nın 114'üncü maddesinin birinci fıkrasının h bendinde dava şartları arasında düzenlenmiştir. Dolayısıyla davacının davayı açmakta hukuki yararı bulunmalıdır. Davacının davayı açmakta hukuki yararının bulunduğu söz edebilmesi için, öncelikle, davacının hakkına kavuşması için mahkeme kararına muhtaç bulunması gerekir. Davacının hakkını elde edebilmesi için mahkeme kararına ihtiyacı yoksa hukuki yararı da yoktur⁴⁶. Ayrıca, bir kimsenin hakkına ulaşması için mahkeme kararına o an için muhtaç olması gerekir. Şüpheli ya da ileride ortaya çıkacak belirsiz bir

⁴⁵ Müdür Turgut ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru N. 4860/09, 26/3/2013, §§ 59, 60). AİHM bu kararı ile ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı veya mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla ve 23/9/2012 tarihi itibarıyla kendisine yapılmış başvurular hakkında 6384 sayılı Kanun ile belirlenen iç hukuk yolunun tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olduğunu ifade etmiştir.

⁴⁶ Emel Hanağası, *Davada Menfaat* (Ankara: Yetkin, 2009), 18 vd.

yarar, hukuki yarar kapsamında değerlendirilemez⁴⁷. Bir konuda mahkemeye başvurup karar almadan, daha basit ve daha kolay başka bir yolla aynı sonuca ulaşılabiliyorsa, bu konuda mahkemeye başvurmakta hukuki yararın olduğu söylenemez. Bir kişinin dava açmakta hukuki yararının bulunduğundan söz edilebilmesi için, yararın hukuken korunmaya değer olması, doğrudan ve kişisel bir nitelik taşıması, doğmuş ve güncel olması gerekir. Yapılan bu tespit çerçevesinde, her şeyden önce, dava açmaktaki yarar hukuki olmalıdır. İdeal ya da ekonomik yararın varlığı tek başına yeterli değildir. Yararın doğrudan ve kişisel olmasının temelinde yatan etken ise, kişinin, kural olarak ancak kendi adına, doğrudan ve kişisel yararını gerçekleştirmek için dava açabilecek olmasıdır.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurularda da bireysel başvurunun incelenmesi için öncelikle ilgili kimsenin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmakta hukuki yararının bulunması gerekir. 6216 sayılı Kanunun 46'ncı maddesinde bireysel başvuru hakkını kullanabilecekler belirtilmiştir. Anılan düzenlemeye göre, ihlâl yol açtığı ileri sürülen kamu gücü eylem, işlem ya da ihmalden dolayı başvuru gencel, kişisel bir hakkı doğrudan etkilenmiş olmalıdır.

Tazminat Komisyonu'na başvuruda hukuki yararın varlığının kabul edilebilmesi için, ihlâl yol açan eylem ya da ihmâl nedeniyle müracaat edenin güncel ve kişisel bir menfaatinin ihlâl edilmiş olması ve bu ihlâlden doğrudan etkilenmiş olması gerekir. Kişisel menfaat ihlâli ile kastedilen, kamu gücü tarafından ihlâl edilen hakkın bizzat başvurucuya ait olmasıdır. Bu çerçevede ihlâl edilen hakkın şahsi hak veya malvarlığına ilişkin bir hak olması arasında bir fark yoktur. Tazminat Komisyonu'na başvurulması bağlamında güncellik şartı ise, temel hak ve özgürlüklerin ihlâlinin veya ihlâlin sonuçlarının başvuru anı itibarıyla de devam ediyor olmasını ifade eder. Bu çerçevede sırf temel hak ve özgürlüklerin ihlâl edilebilme ihtimalinin varlığı tek başına Tazminat Komisyonu'na başvuru yoluna gidebilmek için yeterli değildir. İhlâlin etkilerinin devam etmesi durumunda ise, başvuru süresinin geçirilmemiş olması şarttır. Sürenin geçmesiyle birlikte bu ihlâl bakımından başvuru imkânı ortadan kalkar.

4. Konu Bakımından Yapılan İnceleme

⁴⁷ Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası, *Medeni Usul Hukuku*, 338; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 210; Budak ve Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku*, 156.

Tazminat Komisyonu'na başvuruda bulunabilme bakımından ilk inceleme sırasında konu yönünden de bir sınırlama getirilmiş ve başvurunun Kanun'un 2'nci maddesi kapsamı dışında bulunması durumunda, müracaatın reddi kararının verileceği düzenlenmiştir. İlgili düzenlemeyle öncelikle ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığına yönelik başvuruların Tazminat Komisyonu tarafından inceleneceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla yapılan başvurular da Tazminat Komisyonu'nun görev kapsamına dahildir.

Yine, AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında korunan haklara ilişkin AİHM'nin yerleşik içtihatları doğrultusunda, Türkiye aleyhine verilen ihlâl kararlarının yoğunluğu dikkate alınmak suretiyle, AİHM'ne yapılmış başvurulara ilişkin diğer ihlâl alanları bakımından da Tazminat Komisyonu'nun inceleme yapabilme yetkisine sahip olduğu düzenlenmiştir (6384 s. K. m. 2). Bu kapsamda, Tazminat Komisyonu'nun incelemesine konu olabilecek temel hak ve özgürlükler; Anayasa'da güvence altına alınmış haklardan AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokollerin kapsamındakilerle sınırlandırılmıştır⁴⁸.

Sonuç olarak, Tazminat Komisyonu, müracaatlara ilişkin yapacağı ilk incelemede, başvurunun, AİHM tarafından öngörülen iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu dışındaki diğer kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığını, Tazminat Komisyonu'na süresinde müracaat edilmediğini, müracaat edenin hukuki yararı olmadığını, müracaatın Kanun kapsamına girmediğini tespit etmesi durumunda, müracaatın esasına girmeksizin ret kararı verebilecektir.

Tazminat Komisyonu, ilk inceleme sonunda Kanun'da aranan şartların yerine getirilmiş olduğunu tespit ederse başvuruyu esastan incelemeye geçer. Tazminat Komisyonu, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı ve mahkeme kararlarının geç veya eksik

⁴⁸ AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller dikkate alınarak, Tazminat Komisyonu'nun inceleme alanına konu olabilen haklar esas itibarıyla şunlardır: Yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, adil yargılanma hakkı, suç ve cezaların kanuniliği, özel yaşama, aile yaşantısına, konut ve haberleşme özgürlüğüne saygı, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü, evlenme ve aile kurma hakkı, etkili başvuru hakkı, ayrımcılık yasağı, mülkiyet hakkı, eğitim ve öğrenim hakkı, sayılabilir.

icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla yapılan başvurular hakkında dokuz ay içinde karar vermek zorundadır (6384 s. K. m. 7). Tazminat Komisyonu bu konular hakkında karar verirken, Anayasa Mahkemesi ve AİHM'nin emsal kararlarını da gözetmek suretiyle müracaat konusunda gerekçeli olarak karar verir.

Tazminat Komisyonu'nun özellikle makul süreye ilişkin yapacağı incelemede dikkat etmesi gereken önemli kriterler bulunmaktadır. Bu nedenle, kısaca makul süre ve makul sürenin tespitine ilişkin bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

a. Tazminat Komisyonu'nun Makul Süre Hakkında Yapacağı İnceleme

Yargılamanın makul sürede bitirilmesi hem tarafların adalete olan güvenini sağlar hem de toplum barışı için büyük önem taşır. Yargılamanın uzaması ile kişilerde yargılamaya güven kaybı oluşur ve hukuki koruma mekanizmasının işlevini yerine getirdiğine ve hukuk düzenine olan inançları sarsılır⁴⁹. Yargılaması makul sürede bitirilemeyen taraf hakkını elde etmekte gecikebilir yahut hükmün icrasına artık gerek duyulmayacak zamanlar ortaya çıkabilir⁵⁰. Örneğin, yüksek enflasyon nedeniyle paranın değerinde azalma meydana gelebilir⁵¹. Nitekim herkesin de bildiği gibi “Geç gelen adalet, adalet değildir.” ifadesi makul sürede yargılanmanın önemini vurgulamaktadır⁵². Makul sürede yargılanma, adil yargılanma hakkının iç hukuktaki yansımaları oluşturur⁵³. AİHS'in 6'ncı maddesine göre herkes davasının makul bir süre içerisinde yapılmasını isteme hakkına sahiptir. Sözleşmeye taraf olan devletler de sözleşmede yer alan yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli düzenlemeleri yapmak zorundadırlar⁵⁴. Bu nedenle iç hukukumuzda

⁴⁹ İhsan Berkhan, “Adil Yargılanma Hakkı,” *İstanbul Barosu Dergisi* 86, 5 (2012): 322; Walter H. Rechberger, “Avusturya Medeni Yargılamasında Yargılamanın Hızlandırılması,” çev. M. Kamil Yıldırım, içinde *İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku* (İstanbul: Beta, 2016), 3.

⁵⁰ Sezin Aktepe Artık, *Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı* (Ankara: Seçkin, 2014), 251.

⁵¹ Hakan Pekcanitez, “Adil Yargılanma Hakkı,” *İzmir Barosu Dergisi* 2 (1997): 35-55.

⁵² Pekcanitez, “Adil Yargılanma Hakkı,” 40; Kemal Akkurt, “AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 25; Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı* (İstanbul: Beta, 2013), 370.

⁵³ Süha Tanrıver, *Medeni Usul Hukukunda Derdestlik İtirazı* (Ankara: Adalet, 2007), 22.

⁵⁴ İnceoğlu, *Adil Yargılanma*, 372.

hem Anayasa’da hem HMK’da makul sürede yargılanma düzenlenmiştir⁵⁵. Yine, adil yargılanma hakkının önemli bir unsurunu oluşturan yargılamaların makul sürede gerçekleştirilmesi ilkesinin daha etkin olarak gözetilmesiyle birlikte uzayan yargılamaların önüne geçmek amacıyla “yargıda hedef süre uygulaması”na işlerlik kazandırılmıştır. Bu uygulamaya yönelik olarak önce Hâkimler ve Savcılar Kanunu’nun 28’inci maddesinin yedinci fıkrasında, yargılamaların tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin Hâkimler ve Savcılar Kurulu’nun görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Bu Kanuna göre hazırlanan ve hedef sürelerin belirlenmesi ile uygulanmasına dair usul ve esasları düzenleyen “Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” ise 01.09.2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, Kanun Yolu Değerlendirme Formlarının Düzenlenmesine İlişkin Yönetmelikte, kanun yolları incelemesi neticesinde adli yargı hâkimleri (ve Cumhuriyet savcıları ile idari yargı hâkimleri) hakkında düzenlenecek kanun yolu değerlendirme formlarında yargılamaların (ve/ veya soruşturma ya da kovuşturmanın) hedef sürede tamamlanıp tamamlanmadığı hususunun değerlendirmede dikkate alınacağı öngörülmüştür (m. 5, 1/c). Sonuç olarak, 03/09/2018’den bu yana, yargılama sürelerinin belirlenmesine ilişkin Yönetmelikte öngörülen usullere göre (m. 5) belirlenen hedef süreler, adli yargı ilk derece mahkemelerinde uygulanmakta ve bu sürelerle uyum düzenli olarak değerlendirilmektedir⁵⁶.

Makul sürede yargılanmaya, öğretide “hızlılık” veya “çabukluk” da denilmektedir. Ancak hızlılık veya çabukluk yanlış anlaşılmaya müsait

⁵⁵ Ayşe Özkan Duvar, “Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 68 (2019): 287-336.

⁵⁶ Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, “Hedef sürelerle ilişkin değerlendirme bilgileri her yıl ocak ayı başında Cumhuriyet başsavcılıkları ve adalet komisyonu başkanlıklarının ilgili UYAP ekranında gösterilecektir. Diğer yandan Cumhuriyet başsavcılıkları ve adalet komisyonu başkanlıkları, başkan, üye, hâkim ve Cumhuriyet savcılarının da görüşünü alarak her yıl ocak ayı sonu itibarıyla hedef sürelerin gerçekleşmesinde yaşanan gecikmelerin sebepleri ile çözüm önerilerine ilişkin yetki çevresini de kapsayacak şekilde bir rapor hazırlayacaklardır. Hazırlanan rapor Hâkimler ve Savcılar Kuruluna ve Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığına gönderecektir. Hazırlanan bu raporlar daha sonraki yıllarda soruşturma, kovuşturma veya yargılamalar için hedef süre belirlenirken dikkate alınacaktır. Ayrıca; bu raporlardaki veriler HSK Teftiş Kurulu tarafından adli yargı hâkim ve savcıları ile idari yargı hâkimlerinin denetiminde esas alınacak, istinaf ve temyiz incelemesi sırasında kanun yolu değerlendirme formlarının düzenlenmesinde de dikkate alınacaktır (https://sgb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/yargida-hedef-sure-uygulamasi-baslamistir).

kavramlardır. Çünkü usul ekonomisinin bu unsur ile amaçlanan hızlı bir şekilde yargılama yapılması değil⁵⁷; etkili, gereksiz gecikmeler olmaksızın ve olabilecek en kısa sürede sonuçlanacak bir yargılama yapılmasıdır. Bu nedenle “makul süre” kavramının kullanılması daha uygun olacaktır. Makul sürede yargılanma hakkı her ne kadar davaların mümkün olan süratle sonuçlanmasını gerektirmekteyse de, bu hakkın kullanımı, adil yargılanma hakkının diğer unsurlarının varlığını ortadan kaldıracak biçimde yorumlanmamalıdır. Adil yargılanma hakları ile makul sürede yargılanma hakkının çatıştığı hallerde, çatışan diğer hakkın adil yargılanma hakkı bakımından vazgeçilmez nitelikte olup olmadığı gözetilerek sonuca gidilmelidir⁵⁸.

Makul sürede yargılanma hakkının öne sürülmesi davacı tarafından yapılabileceği gibi davalı tarafından da yapılabilir⁵⁹. Nitekim davayı kaybeden taraf veya kazanan tarafın makul sürenin aşıldığını ileri sürmesi önem taşımaz. Çünkü makul sürenin ihlâl edilip edilmediğinin değerlendirilmesinde dava sonucu önemli değildir. Dava kısa sürseydi dahi aynı sonuç ortaya çıkacaktı savunmasının yapılması makul süreyi ihlâl eden devlet tarafından lehine bir sonuç doğurmaz⁶⁰.

Yargılamanın makul sürede bitirilip bitirilmediğinin tespiti için öncelikle makul sürenin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğinin belirlenmesi gerekir⁶¹. Soruşturma, Kovuşturma Veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik’in 6’ncı maddesinde sürelerin başlangıcı

⁵⁷ Süha Tanrıver, “Adil Yargılanma Hakkı,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 53 (2004): 191-215. Mustafa T. Yücel, “Adli Yargıda “Makul Süre” Felsefesi ve Matematigi,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 117 (2015): 40; Bilal Kartal, “Türkiye’de Adil Yargılanma Hakkı,” *Yargıtay Dergisi* 31, 115 (1975): 16; Hasan Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu* (Ankara: Seçkin, 2016), 29; Yargıtay’da bir kararında bunu belirtmiştir, “Adalet bir olup bittiye getirilmemeli, davaların süratle ve ekonomik yollarla çabuk bitirilmesi kuralı yanında da davada esas olan adaletin gerçeğe en uygun sağlanması amacı hiç bir zaman ihmal ve gözardı edilmemeli, adaletin şekil hukukuna tercih edilmesi üstün görülmemelidir.” 13.HD, T.26.03.1992, E.1992/2432, K.1992/2924, (Legalbank).

⁵⁸ Hasan Tahsin Gökcan, “Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kapsamında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *İnsan Onuru için Anayasa Mahkemesinde 25 Yıl: Haşim Kılıç’a Armağan*, (2015) 819-865.

⁵⁹ Aktepe Artık, *Adil Yargılanma Hakkı*, 252.

⁶⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma*, 375; Olgun Akbulut, “Adil Yargılanma Hakkı,” içinde *Prof. Dr. Kemal Oğuzman’a Armağan*, ed. Nami Barlas, Abuzer Kendigelen, Suat Sarı (İstanbul: 2002), 185; Tanrıver, “Adil Yargılanma,” 200.

⁶¹ M. Onur Başar, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, (İstanbul: On İki Levha, 2011), 28.

ve sonu hakkında bir düzenleme yapılmıştır. Anılan düzenlemeye göre hedef sürelerin hesaplanmasında dikkate alınan süreler, soruşturma işlemlerinde suç şüphesinin yetkili mercilerce öğrenildiği, ceza mahkemelerinde iddianamenin kabul edildiği, hukuk, idare ve vergi mahkemelerinde davanın esas kaydının yapıldığı, bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinde dosyanın daireye geldiği tarihte başlar ve soruşturma evresinde soruşturmayı bitiren kararlar, kovuşturma veya yargılama kararlarında gerekçeli kararın yazımı ile son bulur.

Makul sürenin belirlenmesi açısından mutlak bir süre belirtilmemiştir. Bu anlamda AİHM'nin makul süreye ilişkin kararları önüne gelen davaya göre farklılık göstermektedir. Bazı durumlarda altı veya yedi yıllık süre makul olarak kabul edilirken; bazı durumlarda üç beş yıllık sürenin makul olmadığı kabul edilmektedir. Nitekim bazı davalar açısından da iki yıllık süre makul süre olmadığı kararı verilmektedir⁶². Bu davalar özellikle, çocuğun hukukî durumunu konu alan davalar başta olmak üzere, örneğin çocuğun bir kuruma verilmesi veya çocuğun evlatlık verilmesi ya da AIDS hastası olmak gibi bazı özel durumların varlığı halinde yargılamanın hızlı bir biçimde sonuçlandırılması aranmaktadır⁶³.

Yargılamanın makul sürede tamamlanması, yargılama sürecinin birkaç ayda tamamlanacağı anlamına gelmez. HMK'da düzenlenen kurallara uyularak bir yargılama yapılması gerekmektedir. Bu anlamda dilekçeler teatisi, ön inceleme, tahkikat ve hüküm aşamalarının belirli süreler içerisinde yapılması gerektiği düzenlenmiştir. Örneğin dilekçeler teatisinde yazılı yargılama usulüne göre iki hafta dava dilekçesine cevap dilekçesini verme süresi (HMK m.127), davacının cevaba cevap verme dilekçesini verme süresi iki hafta ve davalının da ikinci cevap verme dilekçesi iki haftalık süreye tâbi tutulmuştur (HMK m.136). Bu anlamda dilekçeler teatisinde geçirilmesi gereken altı haftalık süre mevcuttur. Basit yargılama usulünde ise cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi olmadığından yazılı yargılama usulüne göre daha kısa olarak iki haftalık süre mevcuttur. Başka bir ifadeyle yargılamanın makul sürede tamamlanması, yapılması gereken usul işlemlerinin yapılmadan yargılamanın hemen sona erdirilmesi anlamına gelmez⁶⁴.

⁶² Pekcanitez, "Adil Yargılanma," 42; Feyyaz Gölcüklü, "Yargılama Makamları Önünde Makul Süre," *İnsan Hakları Merkezi Dergisi* 1, 2 (Mayıs-Eylül 1991): 11.

⁶³ Erol Çiçek, "AİHS m.6 Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Hukukunda Uygulanması," *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 72, (2007): 236.

⁶⁴ Buna karşılık Yargıtay 16.CD vermiş olduğu bir kararda suçlamayı kabul eden sanığın duruşma tarihinden önce yakalanarak mahkeme tarafından beyanının alınıp, son celsede

HMK’da yargılamanın makul sürede tamamlanmasına ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. Buna delillerin gösterilmesi zamanı örnek olarak verilebilir. Taraflar kural olarak dilekçelerinde ellerindeki delilleri sunmak ve başka yerden getirilecek delillerin bilgisini vermek zorundadırlar. Dilekçelerde eksik olan delillerin ve bu konudaki bilgilerin en geç ön inceleme duruşması için gönderilen davetiyenin tebliğinden itibaren iki haftalık kesin süre içinde sunulması veya bu sürede tamamlanması gerekir. Aksi takdirde tarafın bu delillere dayanmaktan vazgeçmiş sayılmasına karar verilir (HMK m. 139/I, ç). Ön inceleme duruşması için gönderilen davetiyenin tebliğinden itibaren iki haftalık kesin süreden sonra delil gösterilmesi ve sunulması iddia ve savunmanın sınırları içinde kalsa da mümkün değildir. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir (HMK m. 145).

HMK’nın 90’ıncı maddesine göre, süreler kanun tarafından düzenlenen süreler ve hâkim tarafından belirlenen süreler olmak üzere ikiye ayrılır. Kanun tarafından belirlenen sürelerin bazıları mahkemeler için bazıları da taraflar için düzenlenmiştir. Kanun’un taraflar için öngördüğü süreler kesindir. Bu süreler kısaltılıp, çoğaltılamaz. Süresi içerisinde taraflar işlemi yapmazlarsa hak düşürücü süre olmasından dolayı o işlemi yapma hakları ortadan kalkar⁶⁵. Mahkemelere getirilmiş olan süreler ise düzenleyici sürelerdir. Bu anlamda mahkeme işlemi daha sonra yapsa da işlem geçerli olur. Kanunda bazı sürelerin belirlenmesi açıkça hâkime bırakılmış olabilir. Nitekim her sürenin önceden belirlenmesi olayın özelliklerine uygun düşmeyebilir. Hâkim, tarafından verilen süreler kural olarak kesin değildir. Ancak hâkim süre verirken bu sürenin kesin olduğunu belirtmişse bu durumda bu süre uzatılıp, kısaltılamaz.

Hâkimin süre verirken, tarafların durumu, işin niteliği gibi unsurları göz önünde bulundurmalıdır. Zira hâkim süreyi belirlerken uzun bir süre vermesi makul sürede yargılanma hakkının ihlâli anlamına gelebilir⁶⁶. Buna karşılık hâkimin vereceği sürenin kısa olması da hukuki dinlenilme hakkının ihlâli anlamına gelebilir. Bu anlamda hâkimin bu dengeyi gözeterek süre tayin

usuli işlem yapılmaksızın karar verilmesini savunma hakkının kısıtlanması olmadığını, usul ekonomisi ilkesinin makul sürede unsurunu göz önünde bulundurarak itirazın reddine karar vermiştir 16.CD, T.09.03.2017, E.2017/641, K.2017/1050 (Legalbank).

⁶⁵ Tacettin Kabatepe, “Hukuk Yargılamasında (Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak) Makul Süre” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), 53.

⁶⁶ Kabatepe, “Makul Süre,” 55; Rüzgaresen, “Usul Ekonomisi,” 189.

etmesi gerekir⁶⁷. Örnek vermek gerekirse, hâkim taraflardan birinin davasını kendisinin yürütemeyeceği yeterlilikte görürse, kişiye davasını vekil aracılığıyla yürütmesi için uygun bir süre verir (HMK m.80, I). Bu anlamda hâkimin süreyi gereğinden uzun tutması bir başka ifadeyle kişinin vekil bulması gereken süre aşağı yukarı tahmin edilebilir olması dolayısıyla bu sürenin uzun bir süre olarak belirlenmesi usul ekonomisi ilkesine aykırı olacaktır.

Makul sürenin belirlenmesi her somut olayın koşullarına ve özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Nitekim her somut olaya göre de makul sürenin tespitini ayrı ayrı yapmak gerekir⁶⁸. AİHM, makul süreye ilişkin incelemeyi yaparken üç ölçütü esas almaktadır. Bu ölçütler tek başlarına belirleyici bir nitelik taşımazlar⁶⁹. Bu ölçütler⁷⁰; davaların karmaşıklığı, davanın taraflarının tutumu, yetkili makamların davranışlarıdır.

Bu ölçütlerden ilki davaların karmaşıklığıdır. Yargılama süresi bu karmaşıklığa göre uzayabilir. Davaların karmaşık olması değerlendirilirken, davanın konusu, hukuki meselenin çözümündeki güçlük, delillerin toplanmasında karşılaşılan etkenler, hastalık veya tutukluk gibi kişiye özel unsurlar, maddi olayların karmaşıklığı, bilirkişiye başvurmaya olan ihtiyaç, yazılı delillerin hacmi gibi unsurlar girmektedir⁷¹. Bu nedenlerle davanın uzun sürmesi AİHM tarafından makul sürenin ihlâli olarak kabul edilmemektedir. Ancak sadece davanın karmaşık olması makul sürenin tespitinde değerlendirilmemektedir⁷².

İkinci unsur ise başvuruda bulunanın tutumudur. Bir başka ifadeyle makul sürenin hesabında başvurucunun yargılama sırasında, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirip getirmediği araştırılır⁷³. Bu konuda tarafların dava görülürken dürüstlük kuralına uygun davranmaları gerekir. Zira

⁶⁷ Rüzgaresen, “Usul Ekonomisi,” 189-190.

⁶⁸ Tanrıver, “Adil Yargılanma,” 199; Pekcanitez, “Adil Yargılanma,” 42.

⁶⁹ Gülnur Erdoğan, *Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı* (Ankara: Adalet, 2011), 124.

⁷⁰ “The reasonableness of the length of proceedings must be assessed in the light of the particular circumstances of the case and having regard, inter alia, to the complexity of the case, the conduct of the parties and of the authorities concerned and what is at stake in the litigation” Bock-Almanya kararı, 29.03.1989, para. 38.

⁷¹ Erdoğan, *Medeni Yargı*, 124; Hüseyin Turan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı,” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 11 (2012): 60.

⁷² Hasan Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu* (Ankara: Seçkin, 2016), 84.

⁷³ Tanrıver, “Adil Yargılanma,” 199-200; Pekcanitez, “Adil Yargılanma,” 42.

dürüstlük kuralına uygun olarak davranmaları ile davanın makul sürede sonuçlanması kolaylaşacaktır. Nitekim tarafların dürüstlük kuralına aykırı olarak davayı geciktirmeye çalışması, kendisine tanınan usulî hak ve yetkileri verilmiş amacına uygun kullanılmaları yargılamanın gecikmesine sebebiyet verir⁷⁴. HMK’da da yargılamanın makul sürenin aşılmasının sağlanması için bazı düzenlemeler yer almaktadır. Geçerli bir özrü olmadan gelmeyen tarafın yokluğunda yapılan işlere itiraz edememesi (HMK m.150, II) veya davanın taraflardan birinin aleyhine gelişmesi ile bu kişinin bir gerekçe göstermeden hâkimin reddini istemesi durumu örnek olarak verilebilir. Böyle bir durumda HMK’nın 41’inci maddesi gereğince ret talebinin davayı uzatmak amaçlı yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa; ret talebi toplu mahkemede bu hâkiminde müzakereye katılmasıyla, tek hâkimli mahkemelerde ise reddi istenen hâkimin kendisi tarafından geri çevrilir. Kötüniyetli yapıldığı anlaşılan bu talep ile talepte bulunanların her biri hakkında disiplin para cezasına hükmolunur (HMK m.42, IV). Bu düzenleme ile ret talebi yetkili mercie gönderilmeden zaman kaybı önlenmiş ve kötü niyetli yapılan talep yargılamanın uzamasına sebep olmadan karara bağlanmış olur⁷⁵. Yine davayı sona erdiren taraf işlemlerinden feragat, kabul ve sulh de makul sürede yargılamanın bitirilmesine hizmet eden kurumlar arasında sayılabilir⁷⁶.

Taraflardan başka vekiller de yargılamanın süresini uzatmamak için gerekli dikkat ve özeni göstermelidir (AvK. m.34). Örnek olarak vekilin özen yükümlülüğü gereğince dosyayı incelemesi gerekmektedir. Bu anlamda dosyayı incelememiş olması geçerli bir özre dayanıyorsa hâkim bir defaya mahsus süre verebilir. Verilen süre sonunda dosya incelenmemiş olsa bile yargılamaya devam edilir (HMK m.77, IV). Bu düzenleme ile vekilin yargılamanın uzamasına sebep olması engellenmiştir⁷⁷.

Üçüncü ve son ölçüt yetkili makamların yargılamadaki tutumudur. Yetkili makam ile kastedilen, ilk derece mahkemeleri, üst derece mahkemeleriyle hâkimler-savcılar ve mahkeme kalemidir⁷⁸. Devlet, kendi

⁷⁴ Ramazan Arslan, *Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı* (Ankara: Sevinç Matbaası 1989), 98; Murat Yavaş, “Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hakim Olan İlkeler ve Hakimin Rolü,” içinde *Prof. Dr. Yavuz Alangoza Armağan* (İstanbul 2007), 318.

⁷⁵ Yaşar Demircioğlu, *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılama Güvenceleri* (Ankara: Yetkin, 2007), 324-325.

⁷⁶ Demircioğlu, *İnsan Hakları*, 330-333.

⁷⁷ Demircioğlu, *İnsan Hakları*, 326.

⁷⁸ Hendek, *Makul Süre*, 88.

idari ve yargısal organlarının yapmış olduğu gecikmelerden dolayı sorumludur. Nitekim yargılama devlet tarafından yerine getirilmesi gereken bir kamu hizmetidir⁷⁹. Bu anlamda devlet, mahkemelerden kaynaklanacak gecikmeleri önleyici tedbirler almak, bu konuda gerekli dikkat ve özeni göstermekle yükümlüdür. Yetkili makamların yargılamayı geciktirmesi yapısal sorunlara dayanabilir⁸⁰. Gecikmeleri iş yükünün fazla olması, görev ve yetki uyuşmazlıkları, tebligat hukukuna ilişkin sorunlar, bilirkişilerin raporlarını zamanında mahkemeye sunmama, değişen kanunlar ve hâkimlerin eğitim eksiklikleri gibi sebepler sayılabilir⁸¹.

Bu eksikliklerin giderilmesi için mahkemelerin teknolojik açıdan geliştirilmesi, eğitimli hâkim ve savcılarının yetiştirilmesi, yeteri kadar hâkim ve savcının bulunması ve kalem görevlilerinin iyi eğitilmesi gerekir⁸².

Sonuç olarak Tazminat Komisyonu, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalara ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı hakkındaki başvuruların incelerken AİHM tarafından getirilen makul süre incelemelerine ilişkin kriterlere uygun bir inceleme yapması gerekir. Bununla birlikte, 6384 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinde Tazminat Komisyonu'nun başvurulara ilişkin yapacağı incelemede, Anayasa Mahkemesi ve AİHM'nin emsal kararlarını da gözetmek suretiyle müracaat konusunda gerekçeli olarak karar vermesi gerektiği düzenlenmiştir.

b. Mahkeme Kararlarının Geç veya Eksik İcra Edildiği ya da Hiç İcra Edilmediği İddiasına İlişkin İnceleme

Mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla yapılan başvurular da Tazminat Komisyonu'nun inceleme konuları arasında yer alır. Mahkeme kararlarının yerine getirilmemesi açıkça Anayasa'nın 138'inci maddesine aykırılık oluşturmaktadır. Anayasa'nın 138'inci maddesinin dördüncü fıkrasında, "Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir surette

⁷⁹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma*, 386; Turan, *AİHM Makul Süre*, 63.

⁸⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma*, 387.

⁸¹ Tanrıver, "Adil Yargılanma," 200; Muharrem Ünal, "Hukuk Davalarının Uzamasının Nedenleri ve Yargılamada Çabukluğun Sağlanması," *Ankara Barosu Dergisi* 6, (1982): 57.

⁸² Süha Tanrıver, "Hukuk Yargısında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine Düşünceler," içinde *Makalelerim-I* (Ankara: Asil, 2005), 169-173.

değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez” denilmektedir⁸³. Bu hükme göre, kamu görevlileri de mahkeme kararlarını yerine getirmek zorunda olup, bu konuda seçim hakları bulunmamaktadır⁸⁴. Anayasa Mahkemesi, yargı kararlarının ilgili kamu makamlarınca zamanında yerine getirilmediği bir devlette, bireylerin yargı kararıyla kendilerine sağlanan hak ve özgürlükleri tam anlamıyla kullanabilmelerinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir⁸⁵. Dolayısıyla devlet, yargı kararlarının zamanında icra edilmesini sağlayarak bireyler aleyhine oluşabilecek hak kayıplarını engellemekle ve bu yolla bireylerin kamu otoriteleri ile hukuk sistemine olan güven ve saygılarını korumakla yükümlüdür. Bu nedenle Anayasa'nın 2'nci maddesinde öngörülen hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak bireylerin kamu otoritesi ile hukuk sistemine olan güven ve saygılarını koruma adına vazgeçilmez bir görev ifa eden yargı kararlarının zamanında icra edilmeyerek sonuçsuz bırakılması kabul edilemez⁸⁶. Yine Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 36. maddesinde ifade edilen hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkının, sadece yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddiada ve savunmada bulunma hakkını değil yargılama sonunda hakkı olanı elde etmeyi de kapsayan bir hak olarak ifade etmiştir⁸⁷. Bu bağlamda mahkemeye erişim hakkı, mahkemece verilen kararın uygulanmasını isteme haklarını da kapsamaktadır. Mahkeme kararlarının uygulanması yargılamanın dışında olmakla birlikte onu tamamlayan ve yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsurdur. Karar uygulanmazsa yargılamanın da bir anlamı olmayacaktır. Bu nedenle yargı kararlarının uygulanması mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirilmelidir. Buna göre yargılama sonucunda

⁸³ Anayasa'nın 138. maddesinin son fıkrasında düzenlenen yargı kararlarının geciktirilmeksizin uygulanması yükümlülüğü, hukukun genel ilkelerinden biri olarak da kabul edilen kesin hükme saygı ilkesinin de bir gereğidir. Çünkü bir hukuk sisteminde yargının verdiği ve bağlayıcı olan kesin hüküm, zarar gören taraflardan biri açısından işlevsiz duruma getirilmişse adil yargılanma hakkının sağladığı güvencelerin bir anlamı kalmayacaktır (AYM, Başvuru N. 2013/1752, 26/6/2014, pr. 65)

⁸⁴ Bahtiyar Akyılmaz, “Yargı Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk,” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, 1-2 (2007): 449-469; Cemil Kaya, “İdari Yargıda Mahkeme Kararlarının Uygulanmaması Nedeniyle Manevi Tazminat İstemi,” *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, 1-2 (2010): 59-77.

⁸⁵ AYM, Başvuru N. 2013/1752, 26/6/2014, pr 61 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

⁸⁶ AYM, Başvuru N. 2013/1752, 26/6/2014, pr 61 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

⁸⁷ AYM, Başvuru N. E.2009/27, K.2010/9, T. 14/1/2010 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

mahkemenin bir karar vermiş olması yeterli değildir, ayrıca bu kararın etkili bir şekilde uygulanması da gerekir⁸⁸.

AİHM, mahkemeye erişim hakkından yola çıkarak yargı kararlarının icra edilmesi hakkını adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak kabul etmektedir. AİHM'ne göre mahkemeye erişim hakkı, bir uyumsuzluğu mahkeme önüne götürme ve aynı zamanda mahkemece verilen kararın uygulanmasını isteme haklarını da kapsar. Mahkeme kararlarının uygulanması, yargılama sürecini tamamlayan ve yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsur olarak kabul edilmiştir⁸⁹. AİHM'ne göre herhangi bir mahkeme tarafından verilen bir kararın icrası, AİHS'nin 6'ncı maddesinin amaçları bağlamında davanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmektedir⁹⁰.

Tazminat Komisyonu, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla yapılan başvurular bakımından yapacağı incelemelerde yukarıda AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarında yer alan temel ilkeler ve değerlendirmelerden yola çıkarak bir inceleme yapmalıdır.

D. Tazminat Komisyonunun Başvuru Sonucu Vereceği Karar

Tazminat Komisyonu tarafından yapılan inceleme sonunda, müracaat edenin bir hakkının ihlâl edildiğine karar verilmesi hâlinde, müracaat eden lehine uygun bir tazminata hükmedilebilir. Tazminat Komisyonu, müracaatlar hakkında dokuz ay içinde karar vermek zorundadır. Tazminata hükmedilebilmesi için müracaat edenin maddi veya manevi bir zarara uğramış olması gerekmektedir. Hükmedilecek tazminat, maddi veya manevi tazminat olabilir. Bu bağlamda, 6384 sayılı Kanun'un 2'nci maddesinin üçüncü fıkrası gereğince, Tazminat Komisyonu, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevi tazminata karar verecektir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 142'nci maddesinin ikinci fıkrası uyarınca koruma tedbirleri nedeniyle yapılan başvurularda ise oluşan maddi ve manevi her türlü zararın tazmine ilişkin karar verecektir. Tazminat

⁸⁸ AYM, Başvuru N. 2018/9459, T. 19/11/2020, pr. 51; AYM, Başvuru N. 2012/144, 2/10/2013, pr. 28 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

⁸⁹ AİHM Başvuru N. 18357/91, 19/3/1997, pr. 40 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Arşivi).

⁹⁰ AİHM Başvuru N. 36813/97, 29/3/2006, pr. 196 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Arşivi).

Komisyonu, Anayasa Mahkemesi ve AİHM'nin emsal kararlarını da gözetmek suretiyle müracaat konusunda gerekçeli olarak karar vereceğinden ilgili mahkemelerin tazminata ilişkin verdikleri kararlarda yaptıkları incelemeler konusunda getirmiş olduğu kriterler, Tazminat Komisyonu için emsal niteliğinde olacaktır. Bu nedenle, tazminatın belirlenmesinde, Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararları dikkate alınarak bir değerlendirme yapılması gerekir.

Uygun bir tazminata hükmedilmesi için esas incelemede bir hak ihlâlinin öncelikle tespit edilmesi gerekir. Ancak, uygun bir tazminatın neye göre belirleneceği, 6384 sayılı Kanun'da ve açıkça belirlenmediğinden, tespitinin nasıl yapılacağı belirsizlik oluşturabilir. Fakat, tazminatın belirlenmesi ile ilgili genel düzenlemeler, özellikle borçlar hukukundaki tazminatın belirlenmesi ölçütleri kıyasen uygulanarak bir tespit yapılması mümkündür.

Tazminat Komisyonu'nun, maddi tazminata hükmetmesi için, bu zararın belgelendirilmesi ve tespit edilen ihlâl ile uğranıldığı iddia edilen maddi zarar arasında illiyet bağının mevcut olduğunun müracaat eden tarafından ispat edilmesi gerekir⁹¹. İlliyet bağının varlığına ilişkin belge sunulmaması veya maddi zarara ilişkin belge sunulmaması gibi sebeplerle maddi tazminat taleplerinin reddedilmesi mümkündür.

Tazminat Komisyonu, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevî tazminata karar verebilir. Bu kapsamda, uyuşmazlığın niteliği, müracaat edenin kişisel yararı, davaya ilişkin olaylarla davanın müracaat eden açısından taşıdığı değer, manevî zararın tespitinde önem arz etmektedir⁹².

⁹¹ Pekcanitez, *Bireysel Başvuru*, 87; AYM, Başvuru N. 2013/99, T. 20/03/2014, pr. 83; AYM, Başvuru N. 2019/27253, T. 20/04/2020, pr. 20; AYM Başvuru N. 2013/700, T. 15/04/2014. Anayasa Mahkemesi, kararlarında maddi tazminata hükmedilmesi oldukça nadir olup, genellikle illiyet bağının varlığına ilişkin belge sunulmaması veya maddi zarara ilişkin belge sunulmaması gibi sebeplerle maddi tazminat talepleri reddedilmektedir. Öte yandan bazı kararlarda ise, genel eğilimden ayrılmak suretiyle maddi tazminat hesabı yapıldığına da rastlanılmaktadır. AYM Başvuru N. 2019/41951, 29/12/2021, pr. 22 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

⁹² Anayasa Mahkemesi kişinin, tespiti konu ihlâl dolayısıyla, kazanma şansının yüksek olduğu davasını kaybettiğinden bahisle, salt ihlâl tespitiniyle giderilemeyecek olan manevî bir zararın bulunduğu ve başvurucuya manevî tazminat ödenmesine karar vermiştir. (AYM Başvuru N. 2012/931, T. 26/06/2014).

Ödenmesine karar verilen tazminat, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde Adalet Bakanlığı tarafından ödenir. Tazminat ödemeye neden olan hak ihlâlini gerçekleştiren kişi, esas işlemi yapan ya da esas yargılamada taraf olan kişi ise, bu tazminatın ödenmesi hususunda rücu ile karşı karşıya kalabilir. Ancak hak ihlâli, bir mahkeme uygulamasından ya da karardan oluşmaktaysa ve tazminat ödenmesi gerekiyorsa bu ödemeyi devlet yapacaktır. Tazminat Komisyonu, vereceği kararında ödemenin şekli ve zamanı, ödemeyi yapacak ilgiliyi ve miktarını ayrıca ve açıkça belirtmelidir. Devletin yapacağı ödemelerde eğer hak ihlâlinin ortaya çıkmasında kusuru varsa o kurumdaki çalışanlara rücu etmesi düşünülmelidir⁹³. Ödemeye ilişkin düzenlenecek kâğıtlar damga vergisinden, yapılacak işlemler harçlardan muaftır. Tazminat Komisyonu'nun yargı mercii olarak kabul edilmemesi nedeniyle vekalet ücretine hükmedemeyecekleri ve bu durumun da avukatlar açısından olumsuz bir durum oluşturduğu ifade edilmiştir⁹⁴.

E. Tazminat Komisyonu Kararlarına Karşı İtiraz

Tazminat Komisyonu yapmış olduğu inceleme sonunda bir karar verir. Bu kapsamda, ceza hukukundaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevi tazminat ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 142'nci maddesinin ikinci fıkrası uyarınca koruma tedbirleri nedeniyle oluşan maddi ve manevi her türlü zararın tazmini bakımından karar vermektedir.

⁹³ Korkmaz, *Bireysel Başvuru*, 202-203.

⁹⁴ <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/birlik-baskani-sagkan-tbbnin-8-yargi-paketine-iliskin-goruslerini-tbmm-adalet-komisyonuna-sundu-84557>, Erişim tarihi: 15.03.2024. Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'nün 12.03.2024 tarih ve E-92358809-045.02-10992/7571 sayılı görüş yazısında, "Vekâletnamenin aslının ibraz edildiği durumlarda, 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 27 ve Türkiye Barolar Birliği Staj Kredi Yönetmeliğinin 4 üncü maddesinde "*yetkili merci*" tabiri kullanılması karşısında, vekâletname sunulan mercinin yargı mercii olup olmadığına bakılmaksızın baro pulunun yapıştırılmış olması gerektiği, vekâletnamelerin avukat tarafından "*aslı gibidir*" şeklinde imzalanan suretlerinin ibraz edilmesi durumunda ise, Türkiye Barolar Birliği Staj Kredi Yönetmeliğinin 4 üncü maddesinde "*yetkili mercilere sundukları vekâletname veya yetki belgelerinin asıl ve suretlerine*" ifadesi kullanıldığı için yine vekâletname sureti sunulan mercinin yargı mercii olup olmadığına bakılmaksızın baro pulunun yapıştırılmış olması ve ayrıca Harçlar Kanunu gereğince suret harcının da ödenmiş olması gerektiği bildirildiğinden, Komisyon Başkanlığımıza vekil ile yapılacak başvurularda, baro pulunun yapıştırılması ve vekâlet suret harcının ödenmiş olması zorunludur."

Tazminat Komisyonu'nun kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Tazminat Komisyonu aracılığıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebilir. İtiraz dilekçesi müracaata ilişkin diğer tüm belgelerle birlikte derhal itiraz merciiine gönderilir. Bu itiraz öncelikli işlerden sayılarak üç ay içinde karara bağlanır.

Tazminat Komisyonu'nun vermiş olduğu kararlara karşı Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin Kanun'da görevli olarak gösterilmiş olması hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu kapsamda, Adalet Komisyonu'nda 6384 sayılı Kanun hakkında yapılan görüşmeler sırasında, bölge idare mahkemelerinin alt seviyede belli itirazları değerlendiren bir yer olduğu ifade edilmiş ve bu durumda, Danıştay ve Yargıtay'ın vermiş olduğu kararlarının, bölge idare mahkemesi tarafından yeniden kontrol ediliyormuş gibi bir sonuç yaratılacağı belirtilmiştir. Buradaki çelişkili durumun Tazminat Komisyonu tarafından verilen kararların, Danıştay ve Yargıtay'da görevlendirilen belli dairelerin itiraz mercii şeklinde oluşturulmasıyla giderilebileceği ifade edilmiştir⁹⁵. Bununla birlikte, Adalet Komisyonu'nda bölge idare mahkemesinin itiraz mercii olarak düzenlenmesi halinde taraf teşkili, dilekçelere teatisi, tebligat sorunları yaşanabilecek ve bunların da yargılamanın uzamasına sebep olabileceği söylenmiş ve dolayısıyla, makul süreyi denetleme amacıyla kurulan mekanizmanın makul süre olmaktan uzaklaşabileceği ifade edilmiştir⁹⁶.

Adalet Komisyonu'nda yer alan bu çekincelere rağmen, AİHM ve Anayasa Mahkemesi verdiği kararlarında, Tazminat Komisyonu tarafından verilen kararların, bölge idare mahkemesi tarafından bir itiraz makamı olarak incelenmesi hakkında olumsuz görüş sunmamıştır. AİHM, 6384 sayılı Kanun'un, önce Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin, ardından ve gerektiğinde Anayasa Mahkemesi'nin ve nihayet AİHM'nin denetimine tâbi bir iç hukuk yolu oluşturduğunun belirtmiştir⁹⁷. Anayasa Mahkemesi de,

⁹⁵ Bölge İdare Mahkemesi yerine oluşturulacak itiraz mercii, Adalet Komisyonu'nda yapılan görüşmeler sırasında, yine öngörülen süre içerisinde Danıştay'da İdari Dava Daireleri Kurulu Başkanı, Yargıtay'da ise Hukuk Genel Kurulu Başkanı ve Ceza Genel Kurulu Başkanının Başkanlığında oluşturulan Divan tarafından ihlâl iddiası konularına ilişkin olarak çalışan dairelerden dört üye belirlenerek, oluşturulabileceği iddia edilmiştir. Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanaklar, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=164

⁹⁶ Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanaklar, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=164

⁹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Daire'nin Müdür Turgut ve Diğerleri V. Türkiye Davası ile İlgili Kabul Edilebilirlik Hakkında Kararı, AİHM, BN. 4860/09, Küresel Bakış, 11 (2013), 127.

Tazminat Komisyonu'nun kararlarına karşı yargı yolunun açık olduğunu ifade etmiştir. Başvurucular, Tazminat Komisyonu kararlarına karşı Ankara Bölge İdare Mahkemesinde dava açarak yargı yoluna başvurabilmektedir. Tazminat Komisyonu kararları yargı denetimine açık olduğundan, anılan kararlara karşı yargı yoluna başvurulduğunda Anayasa'nın 36'ncı maddesi gereği başvuruculara adil yargılanma hakkının tüm güvencelerinin sağlandığı belirtilmiş ve yargılamanın adil yargılanma hakkı kapsamındaki usul güvencelerine uygun yürütülmesi gerektiğinden ve aksine bir düzenleme de bulunmadığından yargılamada potansiyel olarak başvurucuların dosyaya erişmelerine, davaya etkili şekilde katılmalarına, delillerini sunma ve inceletme fırsatına sahip olmalarına engel bir durumun bulunmadığı yönünde Anayasa Mahkemesi tarafından bir karar verilmiştir⁹⁸.

Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin Tazminat Komisyonu kararları hakkında itiraz üzerine vermiş olduğu karar kesindir. Bu kararın kesin olması nedeniyle, kanun yolu denetimi artık yapılamaz. Ancak, Bölge İdare Mahkemesi tarafından verilen bu karar üzerine bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne ve AİHM başvuru yolunun açık olduğu belirtilmiştir⁹⁹.

F. Tazminat Komisyonu Tarafından Verilen Kararın Uygulanması

Ödenmesine karar verilen tazminat, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde Adalet Bakanlığı tarafından ödenir. Bu ödemenin yapılabilmesi için öncelikle kararın kesinleşmesi gerekir.

⁹⁸ AYM, Başvuru N. 2014/13828, T. 12/09/2018 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

⁹⁹ Anayasa Mahkemesi'ne göre; "... 6384 sayılı Kanun ile kurulan Komisyon tarafından, yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle başvurucuların makul sürede yargılanma haklarının ihlâl edildiğinin tespit edildiği ve bu ihlâl sebebiyle başvuruculara tazminat ödenmesine karar verildiği görüldüğünden yargılamanın makul sürede sonuçlanmaması nedeniyle ortaya çıkan ihlâlin Komisyonun tespitine esas olan olayla ilgili başvurucuların mağduriyetinin açıkça ve orantısız olmayacak şekilde giderildiği, bundan dolayı ihlâlin güncelliğini yitirmesi nedeniyle bireysel başvuru tarihi itibarıyla başvurucuların mağdur statüsünün bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır." AYM, Selçuk Horuk ve Hüseyin Karadağ, Başvuru N. 2014/2980, 26.10.2016, pr. 36-37. Yine, AİHM, "6384 sayılı Kanun'un önce Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin, ardından ve gerektiğinde Anayasa Mahkemesi'nin ve nihayet AİHM'nin denetimine tâbi bir iç hukuk yolu oluşturduğunun belirtmiştir". (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Daire'nin Müdür Turgut ve Diğerleri V. Türkiye Davası İle İlgili Kabul Edilebilirlik Hakkında Kararı, AİHM, BN. 4860/09, Küresel Bakış, 11 (2013), 127).

Tazminat Komisyonu'na yapılan müracaat sonucunda kararlarının iki şekilde kesinleşeceğini söylemek mümkündür. İlk olarak, Tazminat Komisyonu tarafından verilen karar müracaat eden tarafından olumlu kabul edilecek ve itiraz yoluna başvurmaması nedeniyle kesinleşmiş olacaktır. İkinci ise, müracaat eden Tazminat Komisyonu'nun kararını yerinde görmeyip bu karara karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz ederse mahkemenin vereceği kesin karar başvuruyu sonuçlandıracaktır. Bu şekilde kararın kesinleşmesinden sonra üç ay içinde tazminatın Adalet Bakanlığı tarafından ödenmesi gerekir. Yine, Tazminat Komisyonu'na yapılan müracaat sonucunda Tazminat Komisyonu'nun kesinleşen kararlarının bir örneği müracaata konu işlemin yapıldığı adli veya idari mercilere gönderilecektir. Bunun üzerine, müracaata konu işlem henüz sonuçlandırılmamışsa ilgili adli veya idari merci tarafından bu işlemin ivedilikle sonuçlandırılması gerekir (6384 s. K. m. 8).

SONUÇ

AİHM, AİHS'nde bulunan haklara ilişkin olarak, herkesin iddia ettiği ihlâli dile getirebileceği etkili iç hukuk yollarının oluşturulması ve bu yolların, başvurunun esası hakkında hukuka uygun verilecek karara kadar gidilebilecek ve ayrıca tespit edilen ihlâllere uygun çözümler getirebilecek nitelikte bulunmasının gerekliliğini ifade etmiştir. AİHM, devletlerin halihazırda mevcut bulunan iç hukuk yollarının etkinliğini tekrar gözden geçirmeleri ve aynı soruna ilişkin olayların tekrar mahkeme önüne taşınmasını önlemek için etkili iç hukuk mekanizmaları oluşturmaları yönünde karar vermiştir. Bu sayede, AİHS'nin ihlâli iddialarına karşı inşa edilecek etkili iç hukuk yollarının, AİHM önüne gelecek dava sayısını azaltarak bir yandan mahkemenin iş yükünü azaltacağı, diğer yandan da iç hukukta incelenen davanın, daha sonra AİHM önüne gelmesi halinde bu durumun ilgili davanın incelenmesini kolaylaştıracağını belirtilmiştir.

Bu kapsamda, 09/01/2013 tarihli 6384 sayılı, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun" ile kurulan "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu", 02/03/2024 tarihli ve 7499 sayılı Kanunun 23'üncü maddesiyle adı "Tazminat Komisyonunun Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiştir.

Tazminat Komisyonu'nun görev kapsamı gözetildiğinde, idari bir işlemi denetlemeyeceği aksine yargısal bir fonksiyonun, yargısal mekanizmanın doğru işleyip işlemediğini denetleyeceğini belirtmek mümkündür. Bunu yaparken, davanın niteliği, kanun yoluna başvurulup başvurulmadığı, davanın taraflarının ve adli makamların davayla ilgili tutum ve davranışları delillerin miktarı ve toplanmasında karşılaşılan sorunlar gibi durumları incelemesi gerekecektir. Yine, AİHS 6'ncı maddesi gereğince başvurunun kabul edilebilirlik şartlarını taşıyıp taşımadığını ve başvuru hukuki yararının olup olmadığını da Tazminat Komisyonu değerlendirecektir. Bununla birlikte, AİHM'nin emsal kararlarını yine Tazminat Komisyonu dikkate alacak ve buna göre bir karar verecektir. Dolayısıyla komisyonun salt idari bir komisyon olduğunun söylenebilmesi de zordur.

Tazminat Komisyonu'na yapılacak olan müracaatlar üçe ayrılarak 6384 sayılı Kanun'da düzenlenmiştir. Buna göre, Tazminat Komisyonu'na başvuru, doğrudan komisyona yapılan başvurular, Anayasa Mahkemesi'nden veya AİHM'den gelen müracaatlar bakımından ayrı ayrı düzenlenerek, başvuru usulü ve süreleri belirlenmiştir.

Tazminat Komisyonu'na başvuru üzerine, öncelikle başvuruya ilişkin olarak bir inceleme yapılacaktır. İlk incelemede, 6384 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinde sayılanlar bakımından başvurunun reddi gerekliliğinin bulunmaması durumunda müracaatın esası hakkında karar verilebilecektir. Tazminat Komisyonu tarafından yapılan inceleme sonunda, müracaat edenin bir hakkının ihlâl edildiğine karar verilmesi hâlinde, müracaat eden lehine uygun bir tazminata hükmedilebilir. Tazminat Komisyonu, müracaatlar hakkında dokuz ay içinde karar vermek zorundadır. Tazminata hükmedilebilmesi için müracaat edenin maddi veya manevi bir zarara uğramış olması gerekmektedir. Tazminat Komisyonu'nun kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Tazminat Komisyonu aracılığıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebilir. İtiraz dilekçesi müracaata ilişkin diğer tüm belgelerle birlikte derhal itiraz merciine gönderilir. Bu itiraz öncelikli işlerden sayılarak üç ay içinde karara bağlanır. Ödenmesine karar verilen tazminat, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde Adalet Bakanlığı tarafından ödenir. Bu ödemenin yapılabilmesi için öncelikle kararın kesinleşmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Ahtihan, Canan. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Ceza Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Makul Sürede Yargılanma İlkesi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Akbulut, Olgun. "Adil Yargılanma Hakkı." İçinde Prof. Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan, ed. Nami Barlas, Abuzer Kendigelen, Suat Sarı, 175-208. İstanbul: 2002.
- Akkurt, Kemal. "AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- Aktepe Artık, Sezin. *Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: Seçkin, 2014.
- Akyılmaz, Bahtiyar. "Yargı Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk." *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, 1-2 (2007): 449-469.
- Alangoya, Yavuz, Kamil Yıldırım ve Nevhis Deren Yıldırım. *Medeni Usul Hukuku*. İstanbul: Beta, 2011.
- Alpaslan, Mehmet Emin. *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Kararların Medeni Usul Hukukuna Etkileri*. İstanbul: On İki Levha, 2023.
- Alpaslan, Mehmet Emin. "Makul Sürede Yargılanma Hakkı İhlalleri Nedeniyle İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'na Müracaat Yolu Hakkında 7499 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Medeni Usul Hukuku Açısından Değerlendirilmesi," *Terazi Hukuk Dergisi* 214 (2024): 10-18.
- Arslan, Ramazan. *Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi* Ankara: Turhan Kitabevi, 1977.
- Arslan, Ramazan. *Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1989.
- Arslan, Ramazan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2023.
- Atalı, Murat, İbrahim Ermenek ve Ersin Erdoğan. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2020.
- Başar, M. Onur. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*. İstanbul: On İki Levha, 2008.
- Berkhan, İhsan. "Adil Yargılanma Hakkı." *İstanbul Barosu Dergisi* 86, 5 (2012): 319-325.
- Bilgin, Hüseyin. "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu." *Terazi Hukuk Dergisi* 8, 84 (Ağustos 2013): 80-85.
- Bozkurt, Enver ve Mehmet Özcan. "Subsidiarite İlkesi ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6, 1 (2001): 1-21.
- Budak, Ali Cem ve Varol Karaaslan. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Adalet, 2018.

- Candemir, Mehmet Ünsal. *Medeni Usul Hukukunda Kanun Yollarına Kötüniyetle Başvuru*. İstanbul: Sümer Kitabevi, 2022.
- Çakmak, Ramazan. “İkincillik İlkesi Çerçevesinde Türkiye’de İnsan Hakları Tazminat Komisyonu.” *Terazi Hukuk Dergisi* 177 (2021): 882-890.
- Çınar, İbrahim ve Sinan Çınar. “Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi ile Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları.” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 4 (2014): 263-310.
- Çiçek, Erol. “AİHS m.6 Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Hukukunda Uygulanması.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 72 (2007): 234-246.
- Demircioğlu, Yaşar. *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*. Ankara: Yetkin, 2007.
- Döner, Ayhan ve Yeşim Çelik. “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları.” *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (2016): 275-294.
- Duvan Özkan, Ayşe “Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 68 (2019): 287-336.
- Ekinci, Hüseyin. “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi.” *Anayasa Yargısı* 29, 1 (2013): 1-161.
- Erdoğan, Gülnur. *Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: 2011.
- Erol, Ahmet. “Örnek Bir Karar Işığında 6384 Sayılı Yasanın Kapsamı ve Etkin Sonuç Sağlayıp Sağlayamayacağı.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 109 (2013): 129-140.
- Esen, Selin. *Makul Sürede Yargılanma Hakkının Korunması Mevcut Durum ve Öneriler*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2023.
- Gökcan, Hasan Tahsin “Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kapsamında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *İnsan Onuru için Anayasa Mahkemesinde 25 Yıl: Haşim Kılıç’a Armağan*, 1 (2015): 819-865.
- Gölcüklü, Feyyaz. “Yargılama Makamları Önünde Makul Süre.” *İnsan Hakları Merkezi Dergisi* 1, 2 (1991): 10-13.
- Gökcan, Hasan Tahsin. “Bireysel Başvuruda İkincillik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 135 (2018): 9-76.
- Gökşen, Mustafa. *AİHM Yargısında Adil Yargılanma Hakkı ve Makul Süre*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- Gündoğdu, Süleyman Burak. *Medeni Yargıda Usul Kurallarına Aykırılığın Anayasa Mahkemesi’nce Bireysel Başvuru Yoluyla Denetlenmesi*. İstanbul: On İki Levha, 2021.
- Hanağası, Emel. *Davada Menfaat*. Ankara: Yetkin, 2009.
- Hendek, Hasan. *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*. Ankara: Seçkin, 2016.
- İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*. İstanbul: Beta, 2013.

- Kabatepe, Tacettin. "Hukuk Yargılamasında Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Makul Süre." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.
- Karaaslan, Abdulkadir. "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirliğe Dair Bir Usul Sorunu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı ve Kanunla Kurulan Tazminat Komisyonları." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 132 (2017): 9-54.
- Kartal, Adem. "Makul Sürede Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri." *Terazi Hukuk Dergisi* 9, 100 (2014): 39-51.
- Kartal, Bilal. "Türkiye'de Adil Yargılanma Hakkı." *Yargıtay Dergisi* 31, 115 (1975): 5-26.
- Kaya, Cemil. "İdari Yargıda Mahkeme Kararlarının Uygulanmaması Nedeniyle Manevi Tazminat İstemi." *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, 1-2 (2010): 59-77.
- Kaya, Meral. *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*. Ankara: Seçkin, 2008.
- Meraklı Yayla, Deniz. *Medeni Usul Hukuku'nda İstinaf Kanun Yolunda Yeniden Tahkikat Yapılması*. Ankara: Yetkin, 2014.
- Namlı, Mert. *Türk ve Fransız Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2014.
- Özekes, Muhammet. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Medeni Usul Hukukunda Yeni Kanun Yolu Sistemi İstinaf ve Temyiz*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2011.
- Pekcanıtez, Hakan. "Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti." *Anayasa Yargısı Dergisi* 12 (1995): 257-287.
- Pekcanıtez, Hakan. "Adil Yargılanma Hakkı." *İzmir Barosu Dergisi* 2 (1997): 35-55.
- Pekcanıtez, Hakan, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes. *Medeni Usul Hukuku*. İstanbul: On İki Levha, 2022.
- Rechberger, Walter H, "Avusturya Medeni Yargılamasında Yargılamanın Hızlandırılması." Çev. M. Kâmil Yıldırım, *İçinde İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku*, 1-16. İstanbul: Beta, 2016.
- Rüzgâresen, Cumhuri. "Usul Ekonomisi İlkesinin İhlaline Karşı Başvuru Yolları." *Medeni Usul ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı-XII, C.4, S.2* (2014): 173-213.
- Şirin, Tolga. "Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa Şikâyeti Kararlarının Usûli Açından Değerlendirilmesi." *Anayasa Hukuku Dergisi* 3, 5 (2014): 203-225.
- Tanrıver, Süha. *Medeni Usul Hukukunda Derdestlik İtirazı*. Ankara: Adalet, 2007.
- Tanrıver, Süha. "Adil Yargılanma Hakkı." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 53 (2004): 191-215.
- Tanrıver, Süha. "Hukuk Yargısında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine Düşünceler." *İçinde Makalelerim-I*, 169-173. Ankara: 2005.
- Taş Korkmaz, Hülya. "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hâkimin Belirlediği Süreler ve Bu Sürelerin Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi." *MİHDER* 4, 10 (2008): 409-450.

- Tercan, Erdal. *Medeni Usul Hukukunda Eski Hale Getirme*. Ankara: Yetkin, 2006.
- Ülgen, Özen. *Anayasa Yargısında İlk İnceleme*. İstanbul: Beta, 2013.
- Turan, Hüseyin. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı." *TAAD* 11 (2012): 47-75.
- Ünal, Muharrem. "Hukuk Davalarının Uzamasının Nedenleri ve Yargılamada Çabukluğun Sağlanması." *ABD* 6 (1982): 6-42.
- Yavaş, Murat. "Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler ve Hâkimin Rolü." İçinde *Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan*, 283-335. İstanbul 2007.
- Yıldırım, Zeki. "6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım." *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17 1-2 (2013): 1725-1756.
- Yılmaz, Ejder. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*. C.3. Ankara: Yetkin, 2017.
- Yücel, Mustafa T. "Adli Yargıda "Makul Süre" Felsefesi ve Matematiği." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 117 (2015): 35-53.